

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня: «магістр»

на тему

**Формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою
проектних методів**

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 21 М групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Скрипка Тетяна Олександрівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент

Стрілецька Наталія Михайлівна

Чернігів – 2023

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2023 року

Студентка

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «___» _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

Ірина ТУРЧИНА

(підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Скрипка Т.О. Формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою проєктних методів. Спеціальність 013 Початкова освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2023. 76 с.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано актуальність проблеми формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою проєктних методів. Схарактеризовані умови навчання в початковій НУШ, висвітлено особливості формування лідерських якостей як наукової та психолого-педагогічної проблеми, розкрито сутність проєктних методів. Досліджено стан використання проєктів в освітньому процесі початкової школи. Укомплектовано систему завдань на базі проєктних методів для формування лідерських якостей та надані методичні рекомендації щодо їх впровадження.

Ключові слова: проєктні методи, лідерські якості, освітнє середовище НУШ.

ABSTRACT

Skripka T.O. Formation of leadership qualities in younger schoolchildren using project methods. The 013 Primary Education Specialty. T.H.Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”, 2023. 76p.

The relevance of the problem is snbstantiated in the qualification work formation of leadership qualities in younger schoolchildren using project methods. Characterized learning conditions in elementary school, the features of the formation of leadership qualities are highlighted as a scientific and psychological-pedagogical problem, the essence is revealed project methods. The state of use of projects in the educational process of primary school was studied. A system of tasks based on project methods for the formation of leadership qualities has been completed and methodical recommendations for their implementation have been provided.

Key words: project methods, leadership qualities, educational environment of NUS.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 Теоретичні засади формування лідерських якостей учнів початкової школи	8
1.1 Особливості виховання лідерських якостей учнів молодших класів у НУШ	8
1.2 Проектна діяльність як дієвий засіб розвитку лідерських якостей особистості	16
Висновки до розділу 1	16
Розділ 2. Педагогічні умови формування лідерських якостей учнів початкової школи	22
2.1. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування лідерських якостей учнів початкової школи	22
2.2 Критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей молодших школярів	26
Висновки до розділу 2	34
Розділ 3 Експериментальне дослідження використання проектних методів в НУШ з метою формування лідерських якостей учнів	36
3.1. Організація та проведення дослідження щодо формування лідерських якостей учнів засобом проектних методів в НУШ	36
3.2. Методичні рекомендації щодо використання проектних методів для формування лідерських якостей	53
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

НУШ – нова українська школа

ВСТУП

Зміна пріоритетів у сучасному суспільстві, де людина є головною цінністю, вимагає від сучасної школи створення системи освіти, що обґрунтовується на гуманістичних і демократичних принципах. Така система повинна бути інноваційною та спрямованою на соціально-педагогічне забезпечення освітнього процесу. Ключовою метою є формування особистості з демократичним світоглядом, яка володіє навичками самоосвіти, саморозвитку, самореалізації та є мобільним та конкурентоспроможним ринком праці [5].

Формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою проєктних методів є важливою складовою сучасної освітньої практики. Проєктна технологія сприятиме розвитку у дітей ключових навичок та складної якості, «лідер», що базується на ефективній участі особистості в групових та командних-проєктах. Такі проєкти можуть стосуватись соціальних питань, екології, культури.

Підвищення соціальної ролі людини, як особистості, підкреслює важливість того, щоб лідери діяли відповідно до загальнолюдських цінностей, а навіть тимчасові дії негуманних лідерів можуть мати негативний вплив на суспільство. Отже, виховання лідерської позиції особистості на основі загальнолюдських цінностей та розвитку її етнічної самосвідомості. В Концепції «Нової української школи» суттєва роль належить особистості педагога та якостям, якими вчитель повинен володіти [1].

Актуальність проблеми пояснюється не лише інтересом до неї сучасного суспільства та практичним значенням, а й новизною психолого-педагогічної науки.

Дослідження лідерських якостей вивчаються в різних галузях знань, таких як педагогіка, психологія, соціальна педагогіка та інших, однак недостатня наукова розробка обраної проблеми, необхідність її глибокого й послідовного розв'язання на рівні педагогічної теорії й практики початкової

школи зумовили вибір теми дослідження – **«Формування лідерських якостей у молодших школярів за допомогою проєктних методів»**.

Мета дослідження – розкрити особливості та експериментально перевірити ефективність формування лідерських якостей засобами проєктних методів у початковій школі.

Відповідно до поставленої мети визначені *завдання дослідження*:

1. Розглянути теоретичні засади формування лідерських якостей учнів початкової школи.
2. Вивчити педагогічні умови формування лідерських якостей учнів початкової школи
3. Провести експериментальне дослідження ефективності впровадження проєктної технології з метою формування лідерських якостей молодших школярів.
4. Розробити методичні рекомендації щодо використання проєктних методів для формування лідерських якостей учнів

Об'єктом дослідження є освітній процес у початковій школі

Предметом дослідження є організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей школярів початкових класів засобом проєктних методів

Теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у педагогічній, психологічній та методичній літературах.

Емпіричні методи дослідження: анкетування вчителів початкових класів, батьків, учнів, педагогічні спостереження, якісний і кількісний аналіз результатів анкетування, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення й узагальнення шкільної документації.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що визначено й обґрунтовано вплив ідей про використання проєктних методів у формуванні лідерських якостей учнів початкових класів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробленні та використанні матеріалів дослідження педагогічними працівниками початкової школи в освітньому процесі для формування лідерських якостей молодших школярів використовуючи систему проектної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Взяла участь у:

- V міжнародній студентській конференції “Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень”. 2 грудня 2022 року (м. Вінниця);
- X всеукраїнській науково-практичній студентській інтернет-конференції «Науковий простір студента: пошуки і знахідки», 31 березня 2023 року (м. Київ).

Експериментальною базою дослідження був Бахмацький ліцей №1, Ніжинського району, Чернігівської області.

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена її змістом і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел і п’ять додатків розміщених на 68-76 сторінках. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 61 сторінках і містить 5 таблиць, 2 рисунки та 1 схему. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 76 сторінок. Список використаних джерел налічує 61 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Особливості виховання лідерських якостей учнів початкової школи у НУШ

Виховання лідерських якостей учнів початкової школи є важливою складовою освітнього процесу, оскільки після цього періоду подальшого бажаного розвитку набуває формування особистості учня як лідера. Феномен лідерства викликає значний інтерес у науковців, педагогів-практиків та дослідників. Він проявляється в різних групах, що об'єднуються для досягнення спільної мети, і використовується в менеджменті для покращення групової діяльності в досягненні поставлених цілей. Проте, питання визначення лідерства залишається актуальним і складним. Упродовж століть було запропоновано близько 350 визначених лідерів, які оцінили його багатогранність і складність. Враховуючи постійні зміни та різноманітність цього поняття, неможливо дати одне чітке визначення «лідер».

У педагогіці лідерство вивчається як один з основних принципів, який сприяє розвитку самостійності учнів у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Лідерство є інтегративним і міждисциплінарним поняттям, пов'язаним із широкими галузями наукового знання та сферою життя, такими як політика, економіка, соціологія, психологія, історія, філософія. Дані на багатьох дослідженнях, природа та сутність лідерства постійно змінюються, а лідерські якості, типи лідерів, стилі поведінки та методики діагностики лідерського потенціалу особистості постійно вдосконалюються [9].

Нині все частіше науковці звертаються до вивчення складних особистісних утворень, одним з яких є лідерська обдарованість. Дослідження вчених у цій галузі є вагомим внеском у психологічну теорію, однак не дають

вичерпної відповіді на всі питання, що стосуються структури обдарованості лідера, детермінант розвитку та прояву лідерства [43, с. 6].

Сучасний педагог повинен бути не лише компетентним у своїй галузі, а також виступати в ролі прикладу та лідера у повсюдному житті, сприяючи розвитку лідерських якостей у молодому поколінні. Це особливо актуально в закладах загальної середньої освіти, де формування лідерських властивостей учнів стає досягнутим [47].

Важливо підкреслити, що процес формування лідерської позиції в учнів повинен починатися ще в дошкільному віці. В системі дошкільної освіти України передбачені конкретні шляхи сприяння розвитку лідерської позиції у дітей. Тому важливо створити соціальні та психолого-педагогічні умови для формування лідерської позиції учнів початкової школи [3].

Молодший шкільний вік відкриває нові можливості для розвитку лідерських якостей, особливо через практичне виконання завдань, визначених Державним стандартом початкової освіти. Це містить в себе надання можливості кожному учневі отримати достатній особистий досвід у спілкуванні та співпраці в різних видах творчої діяльності [4].

Після аналізу робіт вітчизняних та закордонних дослідників щодо трактування поняття "лідер", було виявлено основні аспекти цього поняття:

- належність до групи: лідер є активним учасником групи;
- статус у групі: лідер має авторитет у групі та високий соціальний статус;
- лідер відображає і виражає інтереси групи, його цінності та норми збігаються з цінностями та нормами групи;
- лідер впливає на групу, організовує та керує груповою діяльністю для досягнення спільних цілей.

За цими аспектами можна зробити висновок, що лідер є особистістю з великим авторитетом у групі, яка використовує свої особистісні якості для зайняття важливої позиції в соціальних і моральних ситуаціях та в груповій

діяльності. Лідер впливає на групу та бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

Отже "лідер" характеризується складністю та постійними змінами, і тому йому не можна дати однозначне та стале визначення. Уявлення про природу та сутність лідерства різняться та змінюються у зв'язку з контекстом та дослідженнями.

Швидко змінюється соціальна, економічна і політична ситуація в сучасному українському суспільстві, що ставить перед людьми вимогу реагувати й адаптуватися до нових умов. З одного боку, в державі зміцнюється вертикаль влади, з іншого боку, формуються інститути громадянського суспільства, які вимагають наявності громадянської самосвідомості та обґрунтованого відповідального вибору громадянами їх стратегії соціальної поведінки [51].

Громадянське суспільство, з його принципами свободи і відкритості, акцентує здатність людини самостійно приймати рішення в політичному, економічному, професійному, побутовому та інших сферах життя. Питання раннього виявлення, виховання і розвиток майбутніх лідерів стають активно досліджуваними в педагогіці і психології різних країн світу та набувають популярності у вітчизняній науці та освітній практиці [14].

У наукових дослідженнях і в повній свідомості підготовка майбутніх лідерів розглядається як державне, стратегічне завдання, пов'язане з надіями на соціальний прогрес і національну безпеку. Це завдання визначення і розвитку лідерських потенціалів особистості, що здатні впливати на суспільство та сприяти його розвитку [23, 59].

Нова українська школа є ключовою реформою в галузі освіти в Україні. Розпочата кілька років тому, ця реформа має багатоетапний характер і передбачає перетворення системи навчання в декілька десятиліть. Однією з цілей нової української школи є створення умов для комфортного та ефективного навчання, а також формування учнів, які не тільки освоюють знання, але й навчаються використовувати їх у реальному житті [10, 33].

З впровадженням нової системи освіти з першого класу навчаються за сучасними стандартами. Ці стандарти передбачають активну участь учнів у навчальному процесі, розвиток критичного мислення, співпрацю та навички прийняття рішень – усі ці аспекти важливі для лідерського розвитку. Таким чином, нова українська школа покращення формування лідерських якостей у молодого покоління, які стануть основою для подальшого розвитку суспільства та держави [21, 37].

Нова українська школа сама по собі представляє систему, яка має свої відповідності, тому успіх цієї системи в першу чергу залежить від готовності вчителів впроваджувати нові ідеї.

У Концепції Нової української школи і модернізації освіти наголошується, що молоде покоління має взяти на себе відповідальність за сьогодення і майбутнє світу. Процес становлення дитини-лідера містить в себе:

- наділення дитини роллю лідера;
- навчання моделювання діяльності;
- втілення поточних і актуальних завдань.

Важливим завданням нової української школи є створення для учнів сприятливих умов для їх самоідентифікації як особистостей і реалізації своїх можливостей, щоб підготувати їх до життя в сучасному вільному суспільстві, що вимагає наявності лідерських якостей [10, 54].

Для того, щоб школярі могли ефективно використовувати свій потенціал у майбутньому, важливо допомогти їм досягти рівня соціальної зрілості, що дозволить розвинути в собі позитивні лідерські якості і зайняти активну життєву позицію [30].

Основними принципами Нової української школи є формування креативних особистостей, навичок роботи в команді та критичного мислення, створення умов для самовизначення школярів і реалізації їхнього потенціалу для підготовки до життя в сучасному вільному суспільстві. Ці принципи сприяють розвитку лідерських якостей школярів і сприяють їх готовності

взаємодіяти з державними активними і громадськими організаціями в різних сферах діяльності[38].

Таким чином, Нова українська школа несе відповідальність за вирішення широкого спектра соціальних проблем. Серед них: розвиток та адаптація до змін у локальному та глобальному контексті збереження, розвиток і розвиток культурної спадщини, особливо класичної, а також виховання учнів у критичному ставленні до засобів масової інформації, які можуть сприяти насильству та агресії [2].

Успішність цих системних змін буде залежати від кількох факторів, включаючи керівництво шкіл у впровадження інновацій, ефективне використання сучасних методів управління, а також переосмислення ролі вчителя та навчання в навчальному процесі з акцентом на їх активну участь та самостійність [25].

Сучасні умови життя вимагають нових якостей освіти, таких як здатність до самостійного прийняття рішень і відповідальності за них. Багато учнів мають потенціал лідерства, який залишається нерозвиненим. Це може призвести до втрати інтересу до спілкування, втратити навичок співпраці та партнерства. Отже, необхідно розробити та впровадити систему навчання, спрямовану на розкриття потенціалу майбутніх лідерів.

У рамках нашого дослідження серед методів формування лідерських якостей виділяються колективні творчі проекти, особливо цінні вони, які застосовуються у співпраці з батьками учнів. У таких неофіційних умовах, легкій і невимушеній атмосфері, можливо виявити деяких лідерів.

Отже, центральною ідеєю всіх педагогічних заходів є створення умов для розвитку активної позиції дітей, акцент на переосмисленні ролі лідера та формуванні позитивного лідерського досвіду у дітей у суспільно значущих ініціативах, які організуються разом. Важливим чинником є вплив як сім'ї, так і школи на виховання особистісних якостей лідера, але він стає ефективним лише за певних умов: створення соціально-освітнього простору

взаємодії сім'ї та школи, участь у спільних колективних заходах для учнів, вчителів і батьків [26].

Схильність до лідерства проявляється ще в ранньому дитинстві, коли діти вперше стаються з колективом у дошкільних закладах. У цей період дитина може мати вищий рівень активності та зацікавленості в різних видах діяльності, організувати ігри та брати на себе ініціативу у роздачі іграшок. Загальноприйняті вихователі можуть реагувати на це спростуванням або докорами за активну ініціативність, але важливо правильно направляти енергію дитини в корисному напрямку [27].

З ростом молодших школярів навчання стає домінуючою діяльністю. Вони беруть участь у різних групових активностях, які можуть надати можливість визначити формальні чи неформальні лідери. У молодшому шкільному віці взаємини між дітьми починають визначати свої громадські погляди, розвивати критичне ставлення до інших та вчитися самооцінкою.

Учні молодшого шкільного віку, в цілому, підтримуються думки вчителя і готові прийняти роль лідера, якщо ця роль їм була надана педагогом. Ці діти активні за своєю природою, але їх неадекватна самооцінка може призвести до невдач у виконанні ролі лідера [28].

При формуванні лідерських якостей важливо забезпечити підготовку учнів до цієї ролі та їх здатність організувати діяльність. Це підкреслює важливість створення сприятливих умов для розвитку активності та формування лідерських якостей.

Під час виховання лідерів у молодшому шкільному віці слід залишити психологічні особливості цих дітей. Важливі риси, які сприяють ефективному лідерству, містять у себе повагу, справедливість, гідність, відповідальність, ініціативність, працездатність, самостійність і бажання досягти успіху.

Дослідження також показують, що виховання лідерів у сучасних умовах містять в себе важливу роль школи, окрім впливу сім'ї та її культури. Сучасні учні рано виростають і більша інформація може пригнічувати їх

енергію та креативність. Також існує ризик, що до моменту закінчення школи творчі здібності учнів можуть зменшитися [29].

Школа, враховуючи природне прагнення дітей до знань і творчості, повинна сприяти подальшому розвитку цього процесу та творчо підходити до кожної дитини, виявляючи її індивідуальні лідерські якості. Під керівництвом вчителя ці якості у дитини розширюються і підтримуються. Але важливо уникати недоречних зауважень та верхнього ставлення вчителя, після чого це може пригнічувати цю якість. Це ставить велику відповідальність на вчителів, яка забезпечує високий професіоналізм, увагу до розвитку лідерських якостей дітей та їх заохочення [36].

Для виникнення та розвитку лідерства важливо злити дві його сторони, пов'язані з дуалістичною природою лідерства. Перша сторона - це потреба дитячої спільноти в різноманітних лідерах, а друга - особистісні особливості дитини: її нахили, мотивація, потреба в самовираженні та характері. Якщо ці дві сторони збігаються, у дитини формується лідерська позиція, яка є передумовою для виникнення ефективного лідерства.

У випадку несумісності цієї сторінки може виникнути формальне лідерство або руйнування системи лідерства. Якщо ми прагнемо до того, щоб школа готувала дітей до життя в демократичній правовій державі, вона повинна базуватися на демократичних цінностях та повазі до прав людини. Це створює сприятливі, невимушені відносини між дітьми й дорослими, що сприяє атмосфері радості та творчості [41].

Самоврядування у школярів важливу роль у вихованні лідерів. Залучення всіх учнів, розподіл повноважень і зміна лідерів є факторами, які забезпечують ефективну організацію самоврядування. Цей процес продовжуємо розвивати навички не тільки підкорення, але й керівництва [48].

Групові обговорення між учнями та підбиття підсумків спільної діяльності сприяють встановленню нової спільної мети для учнів, поступово навчаючи їх самостійно визначати ціль, яку їх колектив буде реалізовувати.

Для налагодження влади важливо прийняти діяльний підхід до структури органів управління. Це можна почати з інтересу учнів у суспільно значущих справах, а потім інсталювати органу самоврядування для їх координації. Цей процес може породити нові органи самоврядування [49].

Дитяче самоврядування також має за мету підготувати дітей до майбутнього життя у суспільстві, де важливо не лише підкорятися, але й бути здатним керувати.

Лідерство не може існувати відокремлено від соціального оточення, після саме це оточення визначає статус лідера. Соціальне оточення включає всі аспекти соціальних відносин на певному етапі їх розвитку. Виховання лідерських якостей учнів містить в себе організацію роботи учнівського самоврядування та систему форм, методів і прийомів педагогічних дій упродовж їх навчання в школі. Участь учителів, учнів і батьків у керівництві освітньою установою може сприяти розвитку більш демократичної та сучасної школи [56].

Для ефективного формування лідерських якостей потрібен стиль та методи впливу, а також навколишнє середовище, яке відповідає поставленим цілям. Створення соціального середовища, що сприяє формуванню лідерських якостей, має включити систему підтримки та допомоги цьому процесу [57].

У контексті нашого дослідження найбільший вплив мають чотири основні осередки життєдіяльності дитини: 1) сім'я зі своїми культурними традиціями; 2) школа; 3) засоби масової інформації; 4) вуличне дитяче середовище з особливим стилем спілкування [18, с. 15-16].

Саме школа як модель реального дорослого життя, стає першою сходинкою дитини на шляху до успіху. І підтримати ініціативність школяра, його впевненість в собі, відповідальність, здатність слухати й відчувати інших людей – важливі завдання школи та вчителя [54, с. 137-149].

Успіх "Нової української школи" значною мірою залежить від готовності вчителів до впровадження новацій. Однією з основних цілей цієї

реформи є створення умов для самовизначення та реалізації їх потенціалу, підготовки їх до життя у вільному суспільстві, що потребує володіння лідерськими якостями. Для цього необхідно допомогти учням досягти рівня соціальної зрілості, що визначить їхню потребу у розвитку лідерських якостей та взяття активної життєвої позиції.

Коли йдеться про лідерство як певну перевагу однієї особистості над іншою, то необхідно, на нашу думку, розглядати цю проблему комплексно через призму обдарованості, враховуючи чинники розвитку особистості.

Нова українська школа має потенціал сприяти вихованню лідерських якостей серед учнів завдяки своєму сучасному підходу до навчання та виховання. Ось деякі способи, якими ця реформа може сприяти розвитку лідерських якостей:

Активне навчання : нова українська школа сприяє переходу від традиційного викладання до активного навчання, де учні більше залучені до процесу навчання. Це дозволяє їм розвивати критичне мислення, навички співпраці, а також навички розв'язання проблем, що є числом лідерів.

Розвиток соціальних навичок : нова програма навчання включає елементи соціального навчання та розвитку міжособистісних відносин. Учні вчаться спілкуватися, слухати інших, вирішувати конфлікти та співпрацювати. Ці навички є кількістю лідерів, після чого лідер повинен бути здатним взаємодіяти з іншими людьми.

Важливе місце в новій українській школі займає проектна діяльність, де учні працюють над конкретними завданнями та проектами. Це дозволяє їм розвивати навички організації, планування та керування, які є кількістю лідерів.

Зорієнтованість на самостійність : нова українська школа розвиває самостійності серед учнів. Учні навчаються приймати власні рішення та відповідальність за своє навчання, що є важливою частиною лідерських якостей.

Виховання ціннісних орієнтацій : нова українська школа робить акцент на вихованні ціннісних орієнтацій, необхідних для виховання лідерських якостей.

Сучасна реальність поставити вимоги до розвитку особистості, здатної до соціальних змін і конкурентоспроможної в різних ситуаціях. Тому виховання лідерських якостей стає завданням завданням. "Нова українська школа" повинна виконувати провідну роль у впровадженні інновацій в освітній, педагогічній та соціокультурній сферах. Вона також має розв'язувати соціальні проблеми, такі як розвиток та пристосування соціальної активності освітнього процесу до змін у суспільстві, збереження культурних цінностей та формування критичного ставлення до засобів масової інформації [57].

Досягнення системних змін буде залежати від кваліфікованого управління директорами шкіл, ефективного використання сучасних методів управління, розуміння ролі вчителя та навчання в освітньому процесі та забезпечення їх суб'єктності.

1.2 Проєктна діяльність як дієвий засіб розвитку лідерських якостей

Один із результативних методів, які сприяють розвитку позитивних лідерських якостей у молодших школярів є це метод проєктів.

Метод проєктів був розроблений Дж. Дьюї та В. Кілпатріком на початку минулого століття й відразу отримав значне розповсюдження в західних країнах. За останні 30 років він набув популярності в Україні завдяки поєднанню теоретичних знань з їх практичним застосуванням. Через це молодші школярі розуміють сутність навчання та бачать, як вони використовують набуті знання в реальному житті [32].

Часто метод проєктів розглядають як систему навчання, в якій учні поетапно набувають знання і навички. У процесі навчання завдання залишаються все складнішими. Метод проєктів - це освітня технологія, за

допомогою якої діти отримують нові знання у зв'язку з розв'язання реальної проблеми, що існує у житті дитини, людини, суспільства. В ньому передбачається як використання різноманітних методів, засобів навчання (з одного боку) так і інтегрування знань, умінь з різних галузей науки й мистецтва. З цим визначити можна зробити висновок, що проектна діяльність - це спеціальний вид діяльності, який організовується вчителем, але виконується учнями для досягнення певних цілей. Проектний метод сприяє розвитку когнітивних навичок учнів, критичного мислення, здатності зберігати та використовувати інформацію з різних джерел. Тривалість проекту може бути обмежена одним уроком [16].

Можливі інші підходи до класифікації проект залежно від різних характеристик. Наприклад, враховуючи кількість учасників, проекти можуть поділятися на індивідуальні, групові (2–6 осіб) або колективні. Якщо враховувати тривалість виконання, то проекти можуть бути короткотривалими (1–3 уроки), середньої тривалості (до місяця), або довготривалими (кілька місяців) [42, с. 50].

Щодо тематичної спрямованості, проекти можуть бути дослідницькими, інформаційними, творчими, практичними (практико-орієнтованими), або ігровими проектами. проекти можуть бути міждисциплінарними і часто залежати від характеру провідної діяльності [35, с. 21].

Дослідницькі проекти проектуються на дослідження певних явищ і процесів. Вони вимагають структурованої організації, чіткої мети, актуальності та використання методів дослідження. Ці проекти плануються і містити в себе експериментальну роботу та формування самостійних висновків [31].

Інформаційні проекти спрямовані на збір інформації про певний об'єкт або явище. Вони містять у себе ознайомлення з інформацією, її аналіз і узагальнення, і можуть інтегруватися в дослідницькі проекти [7, 19].

Творчі проєкти не мають чіткої структури, але орієнтовані на створення якогось продукту або результату, такого як журнал, виставка, свято або вистава [8].

Практичні (практико-орієнтовані) проєкти мають конкретні результати з самого початку і враховують соціальні інтереси учасників. Вони вимагають детальної структури й розробленого планування.

Рольові, ігрові проєкти передбачають гру в ролі, де учасники відтворюють роль історичних осіб, казкових героїв або інших персонажів відповідно до ідеї проєкту [35, с. 21].

У роботі з дітьми початкових класів потрібно враховувати особливості навчання, і тому на практиці інтегрувати проєкти відповідно до їхньої домінуючої діяльності, як дослідницько-інформаційні, інформаційно-прикладні, інформаційно-ігрові тощо дуже складно. Щодо окремих предметів, які охоплюються проєктом, їх можна поділити на монопредметні (внутрішньо-предметні), міжпредметні (які об'єднують кілька предметів) і надпредметні (які включають зміст дисципліни, що не входять до програми початкової школи) проєкти [39].

Для багатьох учасників проєкти можуть бути індивідуальними, парними, груповими або колективними. Щодо тривалого виконання, проєкти можуть бути короткостроковими (мініпроєкти, які тривають від одного до кількох уроків протягом тижня), середньостроковими (проєкти, що тривають від двох тижнів до двох-трьох місяців) або довгостроковими (проєкти, розраховані на один-два семестри). і більше).

Відповідно до характеру контактів між учасниками, проєкти можуть бути внутрішніми (проводяться в межах одного класу), одно паралельними та між паралельними (проводяться в межах паралелей класів), міжшкільними (за участю учнів різних шкіл району чи міста), обласними, регіональними, всеукраїнськими та міжнародними проєктами.

У роботі з початковою школою психологи рекомендують видавати переваги кооперативним проєктам і визнати їх перед іншими типами. Метод

проектів є інноваційною педагогічною методикою, яка сприяє врахуванню індивідуальних особливостей учнів, створенню особистісно орієнтованого підходу до навчання та розв'язанню проблеми мотивації учнів. Цей метод створює позитивну навчальну атмосферу та навчає дітей, використовуючи набуті знання на практиці для розв'язання життєвих завдань [40].

Існують два типи проектної діяльності, які відрізняються за роллю вчителя у проекті. ?? Перший тип - це відкрита або безпосередня координація, де вчитель організовує та направляє роботу учнів, але не використовує авторитарний підхід. У другому типі, відомому як прихована координація, вчитель бере активну участь у проекті й має значущий авторитет, використовуючи свої лідерські та професійні якості.

Важливо зазначити, що під час проектної діяльності в початковій школі розвиваються ключові різні компетенції, які включають інтегральні характеристики особистості. У групових проектах діти навчаються спільно з партнерами планувати свою роботу та взаємодіяти з іншими учасниками, що сприяє підвищенню рівня розвитку їхніх позитивних лідерських якостей [45].

У ході роботи над проектом у групі не завжди можна виникати явний лідер, але частіше один з учасників займає провідну роль через його особисті якості. Добре, коли вчитель має за мету формування лідерських якостей у певних учнів. Лідер може вважатися призначенням проектування самого себе як головного в цій діяльності.

Для лідера групи важливі організаторські можливості, високорозвинене мовлення і зміни виділяти головну інформацію. Зазвичай в групі пропонується організатор-лідер. Залежно від ситуації, учні можуть спробувати себе в різних ролях. У багатьох групах важливо зберегти баланс у розвитку різних якостей учнів та надати кожному спробувати себе в різних ролях [46].

Висновки до I розділу

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури можна зробити висновок, що формування позитивних лідерських якостей є необхідним завданням у початковій школі. Лідером може бути той, хто може впливати на інших членів групи у важливих ситуаціях та брати на себе відповідальність за роботу колективу, навіть без явного прояву авторитету. Дослідження наукових концепцій лідерства свідчить про відсутність єдиного трактування цього феномена як серед вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл. Для усунення суперечностей необхідно врахувати багатоаспектність характеру пояснення лідерства.

Розкрито сутність поняття “метод проєктів”, під яким розуміють освітню технологію, що передбачає самостійну діяльність учнів, яка відбувається впродовж певного часу під керівництвом вчителя. В ході цієї діяльності здійснюється розв'язання життєвої проблеми шляхом застосування самостійно отриманих та необхідних для розв'язання нових теоретичних знань й способів дій.

Проєкти класифікують за кількістю учасників (індивідуальні, групові, колективні), за тривалістю (короткотривалі, середньої тривалості та довготривалі), за тематичною спрямованістю (інформаційні, творчі, практичні, ігрові), ступенем інтеграції знань (монопредметні та міжпредметні)

З'ясовано, що у процесі проєктної діяльності в початковій школі розвиваються ключові компетенції, які включають інтегральні характеристики особистості: ініціативність, відповідальність, наполегливість, комунікативність, формуються навички планувати свою роботу та взаємодіяти з іншими учасниками, що сприяє підвищенню рівня розвитку їхніх позитивних лідерських якостей.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування лідерських якостей учнів початкової школи

Формування лідерських якостей учнів початкової школи є важливим завданням сучасної освіти, оскільки це сприяє розвитку особистості та соціальних навичок дітей. До основних організаційно-педагогічних умов, які можуть сприяти цьому процесу, належать наступні:

- створення стимулюючого навколишнього середовища (забезпечення комфортних умов для взаємодії та розвитку дітей, створення можливостей для вираження своїх ідей та ініціатив тощо),
- розвиток комунікативних навичок (організація групових проєктів та завдань, які вимагають співпраці та комунікації між учнями, розвиток навичок слухання та вміння висловлювати свою думку),
- підтримка самостійності та відповідальності (поступове збільшення відповідальності учнів за власні дії та рішення, вчителі можуть надавати можливість обирати проєкти або завдання для самостійного виконання тощо),
- розвиток навичок спільної діяльності (організація гуртків, клубів, чи проєктів, де діти можуть працювати разом над спільною метою, сприяння виробленню навичок роботи в команді та прийняття конструктивної критики),
- виховання цінностей лідерства (пропаганда таких цінностей, як взаємодопомога, відкритість, відповідальність та відданість спільності - вчитель може вести обговорення на цю тему та розповідати історії успішних лідерів),

- заохочення розвитку творчих здібностей (сприяння розвитку креативності учнів, що допомагає їм знаходити нові способи розв'язання проблем та виражати свої ідеї, проведення мистецьких та творчих проєктів),
- взаємодія з батьками (залучення батьків до підтримки лідерського розвитку дітей, можливість батьків брати участь в шкільних проєктах або заходах).

Ці організаційно-педагогічні умови сприяють створенню сприятливого середовища для формування лідерських якостей учнів початкової школи та допомагають їм розвивати важливі навички, необхідні для ефективного лідерства в майбутньому.

Важливими для нашого дослідження є положення, сформульовані у працях Д. Алфімова («Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі») [1], Т. Вежевич («Педагогічні умови розвитку лідерських якостей учнів: молодший шкільний вік») [13], І. Пєскової («Організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей у молодших школярів») [50], О. Уманського («Педагогічне супроводження дитячого лідерства») [58].

Згідно з даними, наведених Шевчук Л. М. [61, с.21] необхідними аспектами лідерських здібностей учнів початкової школи є уміння швидко та чітко визначати оптимальний варіант дій, вести за собою інших, налагоджувати партнерську взаємодію з оточуючими, володіти такими якостями, як активність, самостійність, домінантність, впевненість у собі, вимогливість, витривалість, ініціативність, креативність, комунікативність, врівноваженість і надійність, наполегливість, чесність, рішучість та іншими. Порівняльний аналіз управлінських і лідерських здібностей свідчить про те, що спостерігаються як спільні, так і відмінні концепти.

Аналіз наукових праць з окресленої проблематики дає змогу структурувати лідерські здібності молодших школярів таким чином: [61, с.21]. Схема 1.1

Лідерські здібності молодших школярів

На основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень з напрямів психолого-педагогічного розуміння лідерства та позиції особистості Хмизовій О. В. [60, с.6] визначає лідерську позицію «як комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин». Зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці і діяльності. Внутрішньо лідерська позиція зумовлюється системою установок, цілей і цінностей і відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості. Так, було зроблено припущення, що структура лідерської позиції особистості містить 3 основних компоненти: когнітивний (знання про себе та інших, про лідерство і лідерів, про лідерські вміння, навички, переконання); мотиваційно-ціннісний (мотиви лідерства, потреби, емоції,

ціннісні ставлення); діяльнісний (дії, вчинки, діяльність, лідерська поведінка).

О. Хмизова виділила наступні якості особистості, що найповніше відповідають поняттю «лідерство» 1) здатність до самоаналізу власної лідерської позиції; 2) соціальна активність; 3) соціальна спрямованість. За вищевказаними критеріями науковицею розроблена гіпотетична типологія лідерської позиції у молодших школярів.

Виходячи із вищезазначеного ми виділили критерії, зазначені у розділі 2.2.

Основними завданнями формування лідерських якостей учнів є:

- 1) ознайомити з основами та принципами розвитку лідерства;
- 2) розвивати навички самоаналізу своїх потенційних і реалізованих можливостей;
- 3) спрямовувати на роботу над собою, здійснення своїх намірів щодо вдосконалення своєї особистості;
- 4) надавати допомогу у вивченні актуальних проблем;
- 5) розвивати уміння та навички проведення інформаційно просвітницької, профілактичної роботи серед ровесників;
- 6) формувати здатність приймати відповідальні рішення;
- 7) розвивати проєктивні, конструктивні, організаторські, комунікативні здібності;
- 8) стимулювати практичне використання здобутих знань і вмінь у різних видах соціально значимої діяльності.

Ми вважаємо, що основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських учнів в освітньому просторі, є:

- 1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна);
- 2) виховна діяльність (участь у тренінгах, конкурсах, змаганнях);
- 3) дослідницько-пошукова діяльність (участь у конференціях, проєктах, програмах);

4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проєктів, творчих справ);

5) громадська діяльність (участь у роботі органів учнівського самоврядування та громадських молодіжних організацій, учнівських творчих клубах, наукових товариствах, асоціаціях);

6) представницька діяльність (уміння ефективно презентувати себе, групу однолітків, освітній заклад, молодіжну громадську організацію).

Організаційно-педагогічними умовами за визначенням дослідників є зовнішні стосовно особистості учня обставини середовища, виховання та навчання, що сприяють формуванню його позитивних лідерських якостей.

Ними, на нашу думку, є:

- високий теоретичний та практичний рівень підготовки вчителів та батьків;
- впровадження проєктної діяльності в освітній процес;
- участь дітей в учнівському самоврядуванні, проведення класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участь у творчій діяльності (кружках, конкурсах, іграх);
- використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
- урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час практичних занять, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

2.2 Критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей молодших школярів

Критерій – одна з основних ознак, мірило для визначення, оцінки, класифікації чого-небудь [55, с. 567]. У нашому дослідженні він є

максимальною умовною «одиницею виміру» сформованості лідерських якостей та несе в собі сукупність основних ознак, що розкривають норму, вищий рівень вихованості відповідної групи якостей особистості. Зазначимо, що питання про виокремлення критеріїв сформованості лідерських якостей у сучасній психолого-педагогічній науці має полемічний характер.

У дисертаційному дослідженні Д. Алфімов назвав ознаки валідності виокремлення критеріїв, за якими можна оцінити ефективність впливу висунутих умов на процес виховання лідерських якостей учнів. Ці критерії повинні задовольняти такі вимоги: - критерії оцінки повинні досить повно й об'єктивно відображати динаміку вихованості лідерських якостей; - критеріїв, за якими може здійснюватися оцінка ефективності виховання лідерських якостей, може бути декілька або один; - критерії можуть бути окремими, загальними й інтегральними, що залежить від рівня вивчення різних компонентів процесу; - оцінку ефективності виховання лідерських якостей особистості доцільно проводити за заздалегідь визначеними критеріями, за якими можна буде оцінювати ефективність виконаної роботи - критерії повинні бути простими й зручними в роботі [1, с. 191].

На основі вище викладеного ми виокремили: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний критерії та обґрунтовано їх показники.

- Мотиваційно-ціннісний критерій має такі показники: стійкий інтерес до нових явищ та об'єктів у ігровому середовищі, що є, на нашу думку, однією з основ пізнання. Система мотивів та цінностей формується під час особистісно значимої діяльності та в процесі підготовки до неї. Від мотивації залежить спрямованість діяльності та активність особистості, отже, виокремлення цього критерію зумовлене необхідністю формування ціннісних мотивів як домінантних у процесі пізнання дитиною-лідером навколишньої дійсності.

- Діяльнісний критерій полягає у здатності молодших школярів виявляти лідерські якості під час діяльності. Проектної, а саме якою є загальна спрямованість дій у проектній діяльності, а також вияви активності, ініціативності, відповідальності, самостійності та емоційної стійкості під час виконання проекту.
- Когнітивний критерій дозволить нам визначити, на якому рівні у дітей сформовані уявлення про поняття «лідер» та «лідерство»; чи мають вони здатність розрізняти вияви лідерства та вияви інших якостей особистості; чи існує відповідність уявлень дітей про поняття «лідер» та «лідерство» типовим виявам ними лідерської поведінки в умовах рухливої ігрової діяльності.

Враховуючи вікові особливості дітей зазначеного віку, до кожного з критеріїв було розроблено показники, які є його складовою частиною та мінімальною умовною одиницею. Показник – свідчення, доказ, ознака чого не будь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь; дані, які свідчать про кількість чогонебудь [44, с. 520].

Спираючись на сутнісні характеристики, структуру і функції позитивного лідерства, визначені наступні критерії: мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, когнітивний. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей. Детальний аналіз кожного критерію наводимо у табл. 2.1. та 2.2.

Таблиця 2.1

Критерії та рівні сформованості прояву лідерства серед молодших школярів

Критерії / рівні	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Мотиваційно-ціннісний критерій	Приймає важливі рішення , ініціативний, наполегливий в	Ситуативно приймає важливі рішення. Здебільшого	Байдужий до прийняття рішень. Не ініціативний.

	<p>діях, креативний. Чесний і порядний у відносинах. Розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність. Знає права дитини, людини, члена колективу. Має уявлення про повагу до людини і честь, про справедливість. Має високий ступінь розвитку рішучості, ініціативності, наполегливості, ступінь розвитку креативності. Чесність і порядність у відносинах; ступінь розвитку відповідальності, емпатійних переживань.</p>	<p>ініціативний, креативний, наполегливий в діях. Не завжди чесний і порядний у відносинах. Ситуативно розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність. Усвідомлює права дитини, людини, члена колективу. Ситуативно уявляє про повагу до людини і честь, про справедливість і відповідальність.</p>	<p>Не чесний і не порядний у відносинах. Почуття відповідальності майже не розвинене. Не усвідомлює права дитини, людини, члена колективу. Відсутні уявлення про повагу до людини і честь, про справедливість.</p>
--	---	--	--

<p>Діяльнісний критерій</p>	<p>Вміє слухати співрозмовника, готовий до співпраці. Розвинений ступінь рефлексивності. Розуміє емоційний стан людей. Активно впливає на інших, комунікабельний. Уміє розв'язувати конфлікти. Уміє себе презентувати. Проявляє інтерес до іншої людини. Вимогливий до себе та інших. Прагне ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань. Виявляє повагу до кожної людини. Охоче виконує свої обов'язки.</p>	<p>Не завжди вміє слухати співрозмовника. Інколи готовий до співпраці. Ситуативно розуміє емоційний стан людей, впливає на інших. Не завжди комунікабельний. Не завжди вміє розв'язувати конфлікти та себе презентувати. Інколи проявляє інтерес до інших. Вимогливий до себе та до інших здебільшого прагматично. Не завжди прагне ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань. Не завжди виконує свої обов'язки охоче.</p>	<p>Не вміє слухати співрозмовника, не готовий до співпраці. Не розвинений ступінь рефлексивності. Байдуже ставиться до оточуючих людей. Не комунікабельний. Не вміє себе презентувати. Користолюбний у вчинках. Зневажливо ставиться до інших та сприймає тільки себе.</p>
-----------------------------	--	--	--

Когнітивний критерій	Завжди готовий до самосійних дій, впевнений в собі. Вміє управляти собою. Має мотивацію до успіху. Успішно організовує роботу. Стресостійкий. Приймає відповідальні рішення в будь-яких ситуаціях. Уміє брати на себе ризик. Уміє визнавати свої помилки, зважає на думки інших, дотримує слова. Уміє передбачати наслідки власних дій.	Ситуативно готовий до самостійних дій. Здебільшого вміє управляти собою, має мотивацію до успіху. Інколи організовує роботу. Наявна стресостійкість. Не завжди вміє приймати важливі рішення. Брати на себе ризик. Ситуативно вміє визнавати свої помилки у ставленні до інших. Фрагментарно зважає на думки інших. Не завжди вміє передбачати наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.	Не готовий до самостійних дій, не впевнений в собі. Нестійкість у поведінці. Не вмотивований до успіху. Не має організаторських здібностей. Не стресостійкий. Не вміє приймати відповідальні рішення, брати на себе ризик. Не вміє визнавати свої помилки у ставленні до інших. Не вміє передбачати наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.
----------------------	---	--	---

Таблиця 2.2

**Компоненти, критерії проявів, показники прояву лідерства
серед молодших школярів.**

Критерії Компоненти	Когнітивний	Мотиваційно- ціннісний	Діяльнісний
Повага	Уявлення про тактовність як форму поваги до людини.	Повага до кожної людини: дитини і дорослих, близьких і незнайомих.	Проявляє стриманість у словах і діях, вміє визнавати свої помилки у ставленні до

			інших. Зважає на думки інших. Не насміхається і не кривдить інших (якщо їх погляди різні).
Справедливість	Уявлення про справедливість, чесність, обов'язок.	Прагнення ставитися справедливо до всіх незалежно від власних уподобань.	Ніколи не обманює. Виступає проти насильства, зла, несправедливості.
Гідність	Знання прав людини, дитини, учня, члена колективу. Уявлення про повагу до людини і честь.	Бажання виявляти повагу до людини. Вимогливість у ставленні до себе та до інших.	Визнає права кожної людини. Уміє об'єктивно оцінювати себе та інших. Уміє проявляти повагу до інших людей, обстоювати власну гідність.
Відповідальність	Усвідомлення сутності понять «обов'язок», «відповідальність».	Охоче ставиться до виконання своїх обов'язків удома, в школі, у суспільстві. Відчуває і розуміє, що можна робити, а що – ні.	Ретельно виконує свої обов'язки без нагадувань і спонукань. Дотримує слова, уміє передбачати наслідки власних дій, міру припустимої поведінки.
Ініціативність	Усвідомлення сутності поняття «ініціативність», «наполегливість»	Бажає виявляти ініціативу, наполегливість.	Свідомо бере на себе ініціативу, та досягає результату.

Ступінь розвитку інтелектуальної лабільності.

Діяльнісний критерій сприяє визначенню рівня орієнтованості учнів на взаємодію з іншими людьми на підставі злагоди, взаєморозуміння, взаємоповаги. Показники критерію: здатність до уміння слухати співрозмовника, готовність до співпраці. Ступінь розвитку рефлексивності, здатність розуміти емоційний стан людини, здатність

активно впливати на інших. ступінь розвиненості комунікабельності, уміння розв'язувати конфлікти та уміння себе презентувати.

Когнітивний критерій свідчить про практичні аспекти виховання лідерських якостей учнів у будь-якій ситуації. Показники критерію: ступінь готовності до самостійних дій, ступінь розвиненості впевненості в собі. Уміння управляти собою, наявність мотивації успіху, здатність до організаторської роботи, наявність стресостійкості. уміння приймати відповідальні рішення в будь-яких ситуаціях, ступінь розвитку уміння брати на себе ризик.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

Особистості з високим рівнем сформованості позитивних лідерських якостей проявляють активність при роботі в групі, беруть ініціативу в свої руки, прагнуть організувати не тільки свою діяльність, а й діяльність оточуючих, активно спілкуються з ровесниками. Чесні і порядні у відносинах, вмотивовані до успіху. Мають організаторські вміння. Можуть повести за собою групу, займають лідерські позиції в класі, активні, рішучі, наполегливі комунікабельні, прагнуть до самовдосконалення та самореалізації, здатні переконувати інших, готові до ризику.

Учні із середнім рівнем розвитку позитивних лідерських якостей проявляють активність, намагаються самі організувати свою діяльність, але іноді потребують допомоги, можуть вибудовувати спілкування з однолітками, що приводить до результату. Ситуативно приймають важливі рішення. Здебільшого ініціативні, креативні, наполегливі в діях. Не завжди чесні і порядні у відносинах. Ситуативно розвинене почуття відповідальності, емпатійні переживання, інтелектуальна лабільність.

Школярі з низьким рівнем розвитку позитивних лідерських якостей байдужі до прийняття рішень. Не ініціативні. Не чесні і не порядні у

відносинах. Почуття відповідальності майже не розвинене. Не усвідомлюють права дитини, людини, члена колективу. Відсутні уявлення про повагу до людини і честь, про справедливість. не проявляють активності, намагаються знайти того, хто зможе організувати їх діяльність, часто потребують допомоги, не прагнуть до активного спілкування з однолітками, займають позицію «неприйнятих».

Висновки до II розділу

Аналіз соціально-педагогічної літератури та практики доводить, що виховання лідерських якостей – це важливий аспект у становленні молодшої особистості, тож починати його потрібно якомога раніше. Ефективна організація освітнього процесу в цьому аспекті передбачає створення неодмінних соціально-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей учнів, зокрема, враховуючи особливості молодшого шкільного віку, рівня сформованості лідерських якостей; використання інтерактивних форм і методів роботи; забезпечення можливостей для прояву та вдосконалення учнями лідерських якостей через їхню участь в учнівському самоврядуванні, суспільно корисних справах, рольових іграх, інтелектуальних турнірах, захистах творчих проєктів тощо; створення стимуляційного та розвивального середовища, позитивної емоційної атмосфери; самопізнання та самовиховання лідерських учнів; співпраця вчителів і батьків для підтримки розвитку лідерських якостей учнів

Спираючись на сутнісні характеристики, структуру і функції позитивного лідерства, визначені наступні критерії: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями й показниками: високий, середній, низький.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ МЕТОДІВ В НУШ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ

3.1. Організація та проведення дослідження щодо формування лідерських якостей учнів засобом проєктних методів в НУШ

Дослідження проводилося на базі Бахмацького ліцею №1. Експеримент проводився в 3А та 3В класах, де навчається відповідно 28 та 30 учнів. Класи були підібрані приблизно з однаковим рівнем навчальних досягнень учнів.

Організація роботи проводилась з учнями 3 класу на уроках, в позаурочний час, на позакласних годинах. Основу експериментальної групи – 24 особи склали учні 3-А класу. До контрольної групи входили діти 3-В класу (22 особи), які відповідно, не залучалися до активної роботи з формування позитивних лідерських якостей. Вчителі початкових класів школи мали можливість відповідно до тем уроків планувати діяльність під час якої і були зроблені контрольні зрізи знань.

Дослідження проводилися використовуючи наступні методики: Діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький); Методика Дж. Морено «Оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі»; Методика Айзенка «Визначення типу темпераменту»; Методика Сьюзена Деллінгера «Психометрія».

Критерій	Метод дослідження
Мотиваційно-ціннісний	Діагностика мотивації
Когнітивний	Опитування, спостереження під час рефлексії після презентації проєктів. «Оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі»
Діяльнісний	«Психометрія». Текст на визначення типу темпераменту.

Для подальшого обрахунку загальних результатів виділено три основні рівні психічних станів: високий, середній, низький. Високий характеризується стійкістю до невдач, рішучістю, впевненістю в собі. Окрім цього, відсутня ригідність, тобто учні швидко переключаються на інші дії. Легко встановлюють нові контакти, ініціативні в комунікаціях, такі діти часто пропонують власні варіанти вирішення комунікативних ситуацій. Середній рівень – такі учні мають тривожність припустимого рівня, проте уникають труднощів. Для них характерне позитивне ставлення до школи та класу, але рефлексія відношення до себе як до школяра практично не сформована, такі учні можуть пристосовуватися – це можливо в тих випадках, коли опонент дійсно прав. Така дитина співвідносить свої реакції з реакціями оточуючих, займає місце сірої маси в колективі. Низький – для цього рівня характерне переживання емоційного неблагополуччя, яке пов'язане з передчуттям небезпеки або невдачі. У таких дітей спостерігається невпевненість у собі, а також занижений рівень у плануванні діяльності з колективом та характерна співпраця – майже завжди компроміс, що цілком прийнятно в ряді випадків. У таблиці 2 наведено результати діагностики по кожній з методик.

Першою була проведена діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький), методикою було: визначити ступінь сформованості мотивації до набуття лідерських здібностей. Було запропоновано тест на 50 запитань, на які необхідно дати відповідь «так» (А) або «ні» (Б), зробивши позначку «+» у відповідній графі реєстраційного бланка. Дані, наведені в таблиці 3.1 свідчать, що в експериментальній групі 33% учнів має низький рівень лідерських здібностей, 50% учнів мають середній рівень, а високий тільки 17% дітей. У контрольній групі більшість також учнів мають середній рівень 45%, 32% учнів мають низький рівень та тільки 23% учнів перебувають на високому рівні.

Таблиця 3.1.

Діагностика рівня сформованості лідерських якостей учнів

Клас	Кількість	Рівень
------	-----------	--------

	учнів	Низький		Середній		Високий	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Мотиваційно-ціннісний компонент							
Діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький)							
Е	24	8	33	12	50	4	17
К	22	7	32	10	45	5	23
Когнітивний компонент							
Методика Дж. Морено «оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі»							
Е	24	14	58	4	17	6	25
К	22	12	55	4	18	6	27
Діяльнісний компонент							
Методика Айзенка «визначення типу темпераменту»							
Е	24	9	37	11	46	4	17
К	22	7	32	10	45	5	23
Методика Сьюзена Деллінгера «психогеометрія»							
Е	24	6	25	14	58	4	17
К	22	7	32	11	50	4	18

Отримані результати, що зображені в таблиці, демонструють, що рівень мотиваційного компонента лідерства знаходиться на середньому та низькому рівні.

Наступною була проведена методика Дж. Морено «Оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі». Це метод опитування, міжособистісних стосунків, що направляються на виявлення, шляхом фіксації взаємних відчуттів симпатії і неприязні серед членів групи (в учбовому колективі). В основі лежать критерії, що формулюються у вигляді питань, відповіді на них і служать підставою для встановлення структури взаємин. Соціометрія проводиться лише в колективах, що мають досвід спільної роботи (навчання). Мета даної методики – виявити згуртованість групи, а також «лідерів» і «знедолених». Кожному учню давався заздалегідь приготований аркуш та інструкція. Після збору відповіді оброблялися і були зроблені висновки. На аркуші паперу учням треба було в правому верхньому кутку написати своє прізвище, ім'я і клас. Потім зачитувалося завдання для

всіх: «У вас через декілька днів вечір у класі, з конкурсами. З ким із присутніх в класі ви б хотіли піти на свято?» Діти повинні були написати послідовно трьох чоловік залежно від величини їхнього інтересу до нього, тобто першим треба написати того, з ким хотіли б піти в першу чергу, потім, під цифрою два – у другу чергу і лише після цього – у третю чергу. Важливо, було, щоб кожен з учнів написав особисто свою думку, лише тоді можна впевнено говорити про позитивні результати дослідження. Представлено чотири рівні групової згуртованості («зірки», «прийняті», «неприйняті», «ізолювані»), які ми об'єднали в три – високий, середній, низький. Діагностика показала, що в експериментальній групі на низькому рівні міжособистісних емоційних зв'язків у групі 58% дітей, на середньому рівні – 17% дітей, а на високому – тільки 25% дітей. У контрольній групі на низькому рівні міжособистісних емоційних зв'язків у групі 55% дітей, на середньому рівні – 18% дітей, а на високому – тільки 27% дітей.

Тобто бачимо, що згуртованість дитячого колективу знаходиться на низькому рівні. Рівні в даній методиці інтерпретуються так. Високий рівень групової згуртованості – це згуртований колектив, де серед усіх цінується і поважається особа кожного учня, учні не тільки здійснюють активну значущу діяльність усередині класу, але й справляють позитивну дію на тих осіб, що їх оточують. Середній рівень групової згуртованості – у класі відсутня єдність колективу, наявні лише окремі угруповання по симпатіях, загальних інтересах тощо, позитивна діяльність учнів обмежена тільки своїм класом. Низький рівень групової згуртованості – учні роз'єднані, є лише окремі лідери, що пригнічують особистість інших, колективні справи проводяться від випадку до випадку і не роблять значного впливу як на учнів даного класу, так і на тих, що їх оточують.

Не менш важливим показником є діяльнісний компонент. Оптимізація даного компонента є однією з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Для проведення тестування знадобився текст самої анкети Айзенка

з визначення темпераменту, де дітям пропонувалось питання. На кожне питання відповідайте тільки «так» або «ні». Також вказали, що тут не може бути хороших чи поганих відповідей. Опитувальник складається із 57 тверджень, з якими можна погодитися, не погодитися або відповісти «Не знаю». За допомогою даного тесту виявляється можливим визначити один із 4-х типів темпераменту: холерик, сангвінік, меланхолік і флегматик. Рівні в даній методиці інтерпретуються так. Високий рівень включає 2 категорії – сангвінік і холерик. Сангвінік вважається найбільш урівноваженим типом темпераменту щодо реактивності й гальмівних реакцій. Він відрізняється швидкою зміною вражень, інтересів, планів, діяльності. Виявляє високу активність у тих сферах, які йому цікаві. Сангвініки чуйні і життєрадісні, для них характерна деяка легковажність. Холерик відрізняється підвищеною збудливістю і зниженими показниками гальмівних реакцій. Він активний, схильний до частих змін настрою, запальний, іноді агресивний. Рухи, міміка і мова холерика поривчасті й швидкі. Контроль над емоціями та почуттями знижений.

До середнього рівня віднесли флегматика. Головна відмітна якість флегматика – спокій. Його дуже важко вивести з рівноваги, але водночас адаптаційні можливості у нього дуже низькі. Він довго перемикається з одного стану в інший, тому його емоційний фон зазвичай постійний.

До низького рівня віднесений меланхолік, у нього теж знижений контроль над емоційним фоном. Меланхолік дуже сприйнятливий до подразників, відрізняється чутливістю. Такі люди замкнуті, бояться змін, постійно переживають. Емоції в більшості своїй негативні. Таблиця демонструє, що більшість піддослідних має середній рівень – 45,71%. Тобто діти швидко змінюють враження, інтереси, плани, діяльності. Виявляють активність у тих сферах, які цікаві.

Наступним кроком вибрали анкету Сьюзена Дилінгера «Психогіометричний тест». Психогіометрія – цікава практична система

дослідження особистості. Вона створена і широко застосовується в США. Її автор – фахівець із підготовки управлінських кадрів. За деякими даними ефективність правильно виконаного тесту сягає 85%. Цей тест дозволяє: миттєво визначити тип особи; дати докладну характеристику особистісних якостей і особливостей поведінки людини звичайною, зрозумілою мовою; спрогнозувати поведінку кожного типу особистості; визначити рівень психологічної сумісності з певними типами людей. Цей тест посилює і дозволяє частково усвідомити наше підсвідоме, інтуїтивне «відчуття» інших людей. Тому, виконуючи його, стимулювали дітей намагатися дослухатися до своєї інтуїції і, по можливості, «відключити» раціональну логіку, логічну частину нашого «Я». Було запропоновано подивитися на п'ять відомих геометричних фігур, прорахувати їх від 1 до 5. Виберіть із них ту, про яку можете сказати, що це ви, намагайтесь відчутти саме свою форму, якщо важко визначитись, то виберіть фігуру, яка найбільше сподобалась, позначте її цифрою 1, фігура, яка менше сподобалась, ніж перша, поставте 2, і так далі. Нумерацію ставте під кожною фігурою. Рівні в даній методиці інтерпретуються таким чином. Високий рівень – фігура трикутника, що має такі характеристики: лідер, що веде за собою, бере відповідальність на себе, рішучий, орієнтований на суть ситуації, впевнений у собі, честолюбний, енергійний. Також до високого рівня віднесли фігуру зигзаг: креативний, творчий підхід до життя, концептуальність, теоретична установка, мрійливість, спрямованість у майбутнє, дотепність, експресивність, прямолінійність, захопленість. Середній рівень – фігура прямокутника: допитливий, чутливий, не амбітний, швидко засвоює нову інформацію, сміливий, збуджений, активний. Низький рівень – фігура коло: безтурботний, балакучий, легковірний, нерішучий, слабка концентрація, низька мотивація досягнення, грає на почуттях інших. Таблиця демонструє яскраво виражений низький та середній рівень виразності якостей дітей, в експериментальній групі результаті схожі до контрольної групи, дітей на середньому рівні більше половини.

За отриманими даними ми бачимо, що в експериментальній групі переважає низький та середній рівень, на низькому рівні – 25%, на середньому рівні – 58% дітей, а на високому тільки – 25,27%. У контрольній групі дуже схожі результати, переважає середній рівень 50%, на низькому рівні – 32%, а на високому рівні тільки – 18%.

Для встановлення рівня сформованості позитивних лідерських якостей ми користувалися критеріями та показниками розробленими у попередньому параграфі. Кількісні показники цього аналізу подано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів
початкових класів на початку експерименту**

Рівні сформованості	Критерії сформованості позитивних лідерських якостей								
	когнітивний (%)			мотиваційно- ціннісний (%)			діяльнісний (%)		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький	високий	середній	низький
Група експериментальна	12,5	42,5	45	12,5	47,5	40	17,0	33	50
Група контрольна	10	40	50	5	45	50	15	35	50

Фіксація результатів спостереження відбувалась у загальній відомості, розрахованій на один клас. У ній зазначено прізвище, ім'я учня, дата спостереження, поточний рівень визначених лідерських якостей кожного учня, зафіксований учителем або вихователем групи продовженого дня. Наприкінці спостереження з'ясували середній рівень, що розкриває рівень сформованості позитивних лідерських якостей учня.

З метою виявлення рівнів сформованості позитивних лідерських якостей у класах була використана методика «Я – лідер» (Є. Федоров, О. В. Єрьомін, модифікована Т.А. Мироновою) (додаток В). Мета: оцінка комунікативних та організаційних умінь як вміння повести за собою, стати організатором і натхненником життя в колективі, вміння управляти собою, вміння вирішувати проблеми, вміння впливати на оточуючих, вміння працювати з групою і т. ін.

Для зручності унаочнення отриманих даних в експериментальній та контрольній групі ми використовували показники мотиваційного та ситуаційного критеріїв, адже вважаємо їх найбільш вагомим компонентом сформованих позитивних лідерських якостей. Аналіз рівня сформованості мотиваційного критерію ми також проводили за допомогою оцінки показників цього критерію, а інструментом визначення рівня показника слугували анкети (Додаток Б).

Результати обстеження засвідчили, що лише незначна кількість школярів має високий рівень (12,5% учнів експериментальної групи та майже 10% контрольного); їм властиве стійке продуктивне почуття лідерства з високою частотністю самостійності та ініціативи у діях і вчинках. Більшість молодших школярів знаходиться на середньому рівні сформованості позитивних лідерських якостей (42 та 40% учнів експериментальної та контрольної групи відповідно). Означеній категорії учнів властиве стійке репродуктивне почуття лідерства, що потребує постійного спонукання з боку дорослих.

Низький рівень сформованості позитивних лідерських якостей показали 45,8% учнів у експериментальної та 50,0% у контрольної групи.

У процесі обстеження було також виявлено школярів, які характеризувалися стійкою лідерською пасивністю і навіть байдужістю, нездатністю оперувати поняттями, невмінням аналізувати різні ситуації, що складаються у соціумі. У дітей виникали утруднення з усіма пропонованими завданнями. У контрольній вибірці спостерігалася майже

аналогічна картина. Результати сформованості позитивних лідерських якостей учнів узагальнено на рисунку 3.1, де унаочнено рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів.

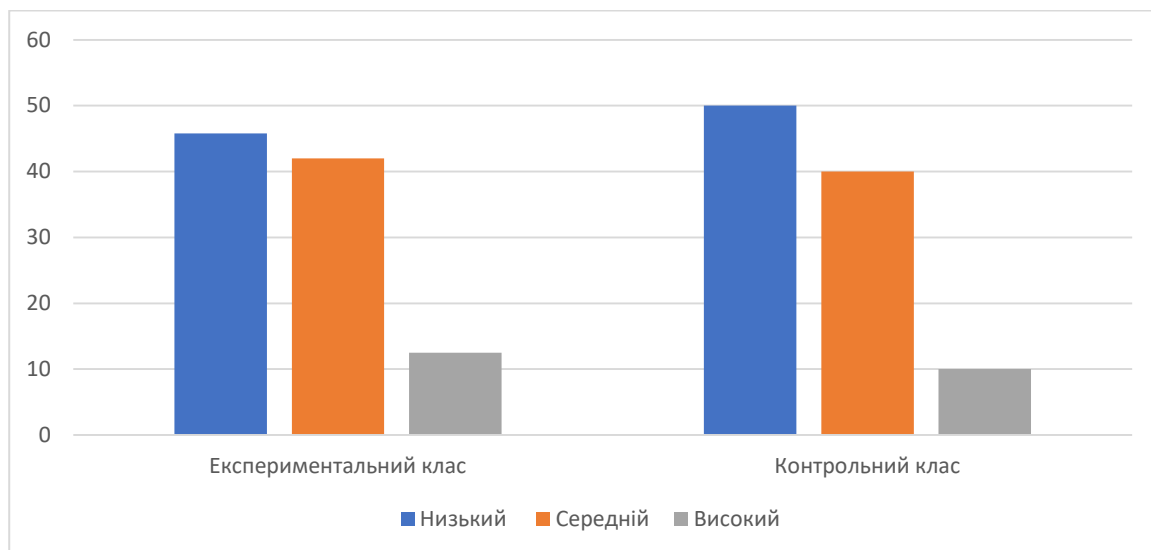

Рис. 3.1. Стан сформованості лідерських якостей учнів на початку експерименту, %

Результати порівняння показників основних критеріїв сформованості позитивних лідерських якостей свідчать про незначні відхилення у вибірках контрольної і експериментальної груп, що дозволяє нам планувати формувальний етап експерименту. У результаті проведених бесід було зібрано достатню кількість фактів, що стосуються переконань, прагнень, ставлень учнів початкової школи та їхніх наставників до основних форм лідерської поведінки. Нами були сплановані та узгоджені з вчителем експериментальної групи плани і теми проведення проєктів. У учнів контрольної групи також було проведено заняття на відповідні теми, однак вони не передбачали проєктну діяльність.

На основі результатів констатувального експерименту, які представлені в додатках, нами була розроблена методика роботи з формування позитивних лідерських якостей учнів третього класу. Вона передбачала: розвиток самостійності, стимулювання ініціативності, наполегливості в діях, креативності; виховання чесності і порядності у відносинах; розвиток почуття відповідальності, емпатійних переживань,

інтелектуальної лабільності; розвиток вмінь слухати співрозмовника; формування активного впливу на інших, комунікабельності, умінь розв'язувати конфлікти та себе презентувати; розвиток вимогливості до себе та інших.

У процесі експериментальної роботи було розроблено і впроваджено систему проєктів, спрямованих на розвиток позитивних лідерських якостей у молодших школярів. Опис даних проєктів подаємо за наступним алгоритмом:

1. Навчальний предмет, в рамках якого проводиться проєктна діяльність.
2. Вік учнів, на який розрахований проєкт.
3. Тип проєкту (інформаційний, дослідницький, рольовий, практико-орієнтований, творчий).
4. Мета проєкту.
5. Завдання проєкту.
6. Необхідне обладнання.
7. Передбачувані продукти проєкту (виставка, газета, законопроєкт, макет, екскурсія, сценарій).
8. Хід роботи над проєктом.
9. Тривалість проєкту.

У процесі проведення експериментальної роботи нами були вик

Проєкт 1. «Наше місто».

1. Міжпредметний проєкт.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: практико-орієнтований.
4. Мета проєкту: отримання досвіду лідерства.
5. Завдання проєкту: формування навички співпраці; вміння планувати свою і чужу діяльність; розвиток нестандартного мислення; вміння знаходити кілька варіантів вирішення проблеми; вміння працювати з різними джерелами інформації.

6. Для реалізації даного проєкту необхідне різне канцелярське приладдя (папір, олівці), відео або аудіо апаратура (в залежності від вибору форми презентації проєкту), різні джерела інформації (книги, підручники, інтернет, енциклопедії).

7. Передбачуваний вихід проєкту: макет міста, карта міста.

8. На початку проєкту вчителю з групою належить визначити проблему проєкту тобто яким має бути місто, щоб всім його жителям було в ньому комфортно жити. Мета проєкту: розробка макета міста і його презентація класу як потенційного місця для проживання. На наступному етапі учні діляться на кількість груп в залежно від кількості лідерів в класі.

У кожній групі призначається голова міста (лідер), керівники (стимулювання всіх учасників групи до роботи і співпраці), архітектори і дизайнери (практична частина роботи, тобто створення макета з запропонованої канцелярії). У процесі проєктної діяльності використовуються різні джерела інформації. В ході колективного обговорення всіма учасниками групи приймається остаточне рішення про те, яким повинно бути ідеальне місто. Учні в плані повинні розташувати всі деталі свого міста на папері. Архітектори за допомогою інших учасників роблять макет міста з підручних засобів.

Голова міста координує дії всіх учасників проєкту, за допомогою помічників розробляє презентацію свого міста. Бажано, щоб в презентації всі учні брали активну участь. Дуже важливо вчителю в ході даного проєкту простежити за тим, як виконуються ролі учнів. Кожен з учасників групи повинен виконувати свою роль, а глава міста стежити за тим, як виконуються його доручення.

Приблизна тривалість проєкту 1-2 уроку.

Проєкт краєзнавчої спрямованості «Музей рідного краю»

1. Міжпредметний проєкт
2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: інформаційний.
4. Мета проєкту: отримання досвіду лідерства через підвищення краєзнавчих знань.
5. Завдання проєкту: навчання навичкам роботи в групі, розвиток вміння ставити перед іншими цілі і мотивувати на подальшу роботу, формування умінь і знань основ організаторської діяльності.
6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні канцелярські приладдя та різні джерела інформації про рідний край

Проєкт «Юний дизайнер»

1. Міжпредметний проєкт.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: творчий.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей.
5. Завдання проєкту: формування вміння планувати свою і чужу діяльність; створення творчої атмосфери в колективі; розвиток вміння працювати в колективі; формування естетичного смаку.
6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні різні канцелярські приладдя (кольоровий папір, картон, олівці і т. ін.), відео і аудіо апаратура (в залежності від вибору форми презентації проєкту).
7. Передбачуваний продукт проєкту: твори прикладного або образотворчого мистецтва.

Проєкт «Про що може розповісти бібліотека»

1. Тематика: Літературне читання.
2. Вік учнів: 8-9 років.
3. Тип проєкту: творчий.
4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей, здобувачів освіти пробудження у дітей інтересу до систематичного читання, розвиток потреби у регулярному відвідуванні

бібліотек, дотриманні правил користування бібліотекою.

5. Завдання проєкту: дізнатися, що таке бібліотека, коли з'явилися бібліотеки, познайомитися з загадками дитячої бібліотеки м. Херсона.

6. Для реалізації даного проєкту будуть потрібні енциклопедії, довідники, періодичні видання, доступ до мережі Internet.

7. Передбачуваний продукт проєкту: презентація «Про що може розповісти бібліотека», тематична виставка в бібліотеці.

8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проєкт «Користь вітамінів»

1. Тематика: Я досліджую світ.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: інформаційний.

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, вивчення історії виникнення вітамінів, їх користі.

5. Завдання проєкту: дізнатися, що таке вітаміни та історію їх виникнення, знайомитися із класифікацією вітамінів, вмістом їх в деяких продуктах харчування, дізнатися як їх зберегти, дізнатися, яку роль відіграють вітаміни в житті людини, оформити роботу.

6. Для реалізації даного проєкту буде потрібен доступ до літератури та за можливості доступ до інтернет – ресурсів.

7. Передбачуваний продукт проєкту: оформлення групової доповіді в вигляді реферату або презентації.

8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проєкт «Рідкісні рослини і тварини нашого краю»

1. Тематика: Я досліджую світ.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: інформаційний, творчий.

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток

творчих здібностей здобувачів освіти, формування уявлень про «Червону книгу», виховання уважного, бережного, розумного ставлення до навколишньої природи, прагнення проявляти турботу щодо збереження природи.

5. Завдання проєкту: ознайомитися з рідкісними видами рослин та тварин України, розвивати правоохоронну діяльність здобувачів освіти,

6. Для реалізації даного проєкту буде потрібен доступ до літератури та за можливості доступ до інтернет – ресурсів.

7. Передбачуваний продукт проєкту: здобувачі освіти усвідомлюють, що не можна бути жорстокими по відношенню до будь-якої живої істоти, навчаться аналізувати фактори, що загрожують живій природі, робити висновки із вивченого матеріала, представляти результати своєї роботи колективу.

8. Тривалість проєкту: 2-3 уроки.

Проєкт «Математика на нашому столі»

1. Тематика: Математика, Я досліджую світ.

2. Вік учнів: 8-9 років.

3. Тип проєкту: міжпредметний

4. Мета проєкту: формування лідерських якостей і розвиток творчих здібностей здобувачів освіти, мотивація дітей до вивчення математики та правил здорового харчування, ознайомлення з рідкісними видами рослин та тварин України, розвиток правоохоронної діяльності здобувачів освіти.

5. Завдання проєкту: повторення і закріплення вивчених раніше тем, зокрема: «Одиниці вимірювання маси», «Додавання і віднімання багатоцифрових чисел», «Дроби»; пошук значення понять: «калорії», «білки», «жири», «вуглеводи», «вітаміни», «мінеральні речовини»; засвоєння правил здорового харчування та поглиблення знання про роботу свого організму, застосування знань з математики для розрахунку

свого раціону, створення корисного та збалансованого плану харчування; формування креативного мислення та творчого підходу до вирішення поставлених завдань,

6. Для реалізації даного проєкту необхідно мати приладдя для письма (зошит, ручка), візуальні матеріали для роботи над проєктом (визначення, задачі, таблиці), проєктор / комп'ютер.

7. Передбачуваний продукт проєкту: створення та розрахунок раціону харчування на сніданок, обід та вечерю. Оформлення його у вигляді записаних у відповідну таблицю відповідей та презентування проєкту.

8. Тривалість проєкту: 1 урок.

Після закінчення експерименту було проведено повторне діагностування учнів за методикою «Я – лідер» (Є. Федоров, О. В. Єрьомін, модифікована Т.А. Мироною) (додаток В).

Результати обстеження засвідчили, що в контрольній групі кількість учнів на низькому та середньому рівнях становила по 45% (відмічено незначне зменшення кількості учнів на низькому рівні за рахунок переходу їх на середній), кількісні показники стосовно високого рівня не змінилися і залишилися на рівні 10%. Результати сформованості позитивних лідерських якостей учнів узагальнено на рисунку 3.2, де унаочнено рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів.

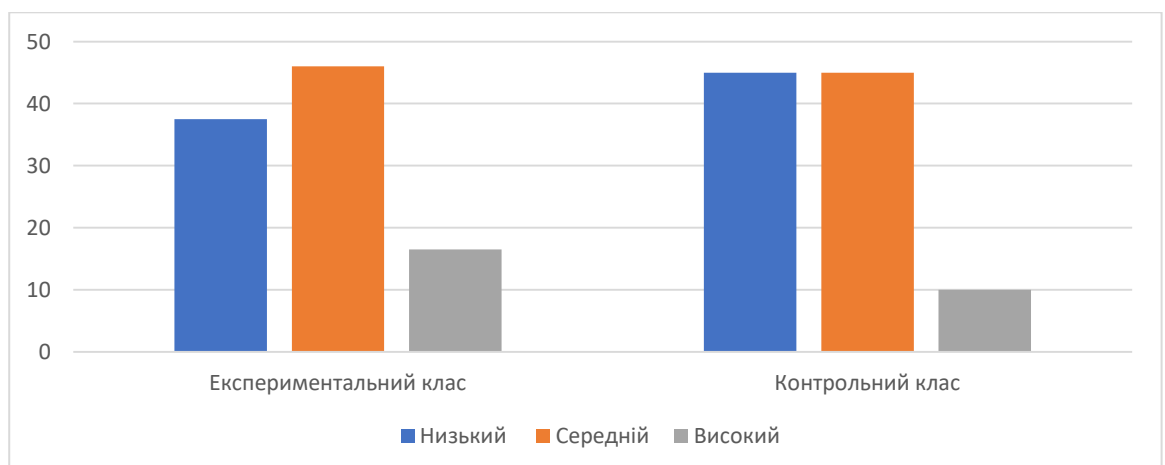

Рис. 3.2. Стан сформованості лідерських якостей учнів, %

Результати дослідження свідчать, що в експериментальній групі збільшилась кількість учнів, у яких діагностовано середній та високий рівні сформованості лідерських якостей порівняно із даними, одержаними на початку експерименту.

Подальше дослідження вимагало експериментальну перевірку педагогічних умов, що сприятимуть, на наш погляд, ефективному формуванню позитивних лідерських якостей учнів початкової школи.

У ракурсі нашого дослідження до внутрішніх чинників можна віднести розуміння необхідності розвитку позитивних лідерських якостей людей у суспільстві. Щодо зовнішніх чинників, ними стали сприятливі умови формування позитивних лідерських якостей, створені в школі та в родині.

На основі проведеного експерименту нами було проаналізовано рівні сформованості основних показників обраних нами критеріїв сформованості позитивних лідерських якостей. Кількісні показники цього аналізу подано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Рівні сформованості позитивних лідерських якостей учнів початкових класів (контрольний етап)

Рівні сформованості	Критерії сформованості позитивних лідерських якостей								
	когнітивний (%)			мотиваційно-ціннісний (%)			діяльнісний (%)		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький	високий	середній	низький
Група експериментальна	10,0	58,0	33	12,5	40,0	37,5	12,0	48,0	40,0

Група контрольна	5,0	50,0	45,0	10,0	45,0	40,0	15,0	40,0	45
---------------------	-----	------	------	------	------	------	------	------	----

Значними виявилися зміни і поведінково-діяльнісного критерію, в експериментальній групі значна частина (9) учнів змінила своє ставлення до суспільного життя, стала проявляти інтерес до подій у школі, виявила інтерес до навчання. Порівнюючи підсумкові результати в експериментальній і контрольній групах за кожним показником, ми також констатуємо яскраво виражену за мотиваційними та ситуаційними критеріями позитивну динаміку в експериментальній групі й відсутність такої в контрольній групі

Після завершення експерименту, як свідчить аналіз загального результату, в експериментальній групі спостерігалось значне покращення процентного показника, який характеризує кількість дітей з високим рівнем сформованості лідерських якостей за мотиваційно-ціннісним критерієм. Якщо на початковому етапі експерименту він відповідав 12,5%, то на заключному етапі зареєстровано покращення результату на 2,5%. Процентний показник, який характеризував на констатувальному етапі експерименту кількість дітей з середнім рівнем критерію 42%, після завершення експерименту став відповідати 46%. Після завершення експерименту зареєстровано також скорочення кількості учнів з низьким рівнем (на початку експерименту – 45%, після завершення експерименту – 37,5%). Відповідно можна вести мову про позитивний вплив проєктної діяльності на формування лідерських якостей учнів початкової школи.

3.2. Методичні рекомендації щодо використання проєктних методів для формування лідерських якостей

Значення шкільних проєктів важко переоцінити, адже завдяки ним діти вчаться доводити свою точку зору та захищати результати своєї діяльності публічно. А це неабияк знадобиться у майбутньому. Зрештою, проєкти – це просто цікаво.

Окрім того, учні покращують організаційні навички, навчаються планувати власну діяльність та діяльність усієї групи, а також розраховувати необхідні ресурси, приймати рішення і нести за них відповідальність!

Зазвичай ми працюємо над проєктами частково у класі, а частково – вдома. Але зараз ситуація трохи інакша. Тож чи можна займатися проєктною роботою в умовах дистанційного навчання? Як саме можна організувати групову роботу учнів?

Складність здійснення проєктної роботи під час змішаного навчання полягає, перш за все, в тому, що учасникам проєктної роботи складно комунікувати між собою, часто вчителю важко дистанційно контролювати дистанційну взаємодію між дітьми, контролювати та супроводжувати проєктну роботу дітей, а також об'єктивно оцінювати її. Не менш складною є ситуація з перевантаженням дітей, адже нинішня ситуація вимагає від них тривалого перебування за гаджетами, а також обробки великих об'ємів інформації. Ускладнюється також здійснення презентаційного та рефлексійного етапів роботи на проєкті.

Проєктна робота в умовах карантину та цю військовий час має неабияку цінність, адже допомагає, перш за все, зацікавити учнів, активізувати їхню креативність, мотивує до активної роботи, тому що є неабияким викликом та демонструє школярам реальні можливості використання звичного інструментарію (наприклад інформаційних технологій, знань, підручників) для втілення своїх ідей, пізнання чогось нового, корисного, цікавого, того, що можна використати у реальному житті.

Для того, щоб мінімізувати складність здійснення проєктної роботи під час дистанційного навчання, потрібно не перевантажувати учнів проєктною роботою (можна зробити акцент на мініпроєктах чи короткотермінових проєктах), звертатися до інтересів та хобі дітей (частіше залучати до проєктої роботи соціальні мережі, популярні додатки,

відео, тощо). Робити проєкти міждисциплінарними (пропонувати завдання, які поєднують матеріал суміжних дисциплін), чергувати індивідуальні та групові проєкти, використовувати сучасні та доступні сервіси для проєктної роботи.

Під час дистанційної проєктної роботи можна використовувати такі інструменти, як:

- Google-документи (для створення / редагування / обговорення текстових матеріалів; для генерування ідей; перевірки знань, тощо);

- Онлайн-тести «На Урок» (для перевірки / актуалізації знань; для ознайомлення з важливими проблемами; для мотивації до проєктної роботи);

- Google-форми (для опитування; визначення спільних інтересів; для обговорення ідей; для перевірки знань; для отримання зворотного зв'язку);

- Google-презентації (для представлення результатів проєктної роботи; для мотивації проєктної діяльності школярів; для детального розгляду складних тем).

На даний час, на просторах інтернету існує онлайн-платформа «На Урок» з розділом «Проєкти». Це українськомовний сервіс для роботи з навчальними проєктами, що дозволяють вчителю неабияк заощадити час та сили. Проєкти мають чітку структуру, користувачі мають можливість обирати навчальні проєкти для різних класів та предметів, проєкти можна використовувати у різних форматах (роздруковувати, демонструвати на проєкторі, виконувати за посиланням).

Отже, на даний час існує безліч інструментів та онлайн-сервісів для впровадження проєктної роботи в умовах дистанційного навчання. Для цього, перш за все, вчителі мають ознайомитись із запропонованими проєктами в онлайн-сервісах або ж створити власні та вміти користуватися запропонованими інструментами для роботи на проєктах.

Висновки до розділу 3

В ході роботи було визначено критерії формування позитивних лідерських якостей: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний.

Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей: ініціативність, гідність, відповідальність, повага, справедливість.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

Доведено, що ефективність процесу формування позитивних лідерських якостей молодших школярів можна суттєво підвищити за дотриманням таких умов: високого теоретичного та практичного рівня підготовки вчителів та батьків; впровадження проєктної діяльності в освітній процес; участі дітей в учнівському самоврядуванні, проведенні класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участі у творчій діяльності (гуртках, конкурсах, іграх); використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору; урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час бесід, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

Після завершення експерименту, як свідчить аналіз загального результату, в експериментальній групі спостерігалось значне підвищення відсотків, що відповідають кількості дітей з високим рівнем сформованості лідерських якостей за мотиваційно-ціннісним критерієм. Якщо на початковому етапі експерименту він становив 12,5%, то на підсумковому етапі зареєстровано покращення результату на 2,5%. Процентний показник, який характеризував на констатувальному етапі експерименту кількість дітей з середнім рівнем критерію 42%, після завершення експерименту став відповідати 46%. Після завершення експерименту

zareєстровано також скорочення кількості учнів з низьким рівнем (на початку експерименту – 45%, після завершення експерименту – 37,5%). Це свідчить про високий виховний потенціал використання цілеспрямованих заходів в процесі формуванні позитивних лідерських якостей учнів початкової школи та дієвість обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов.

Варто зазначити, що в контрольній групі показники сформованості лідерських якостей за мотиваційним, когнітивним та діяльнісним критеріями майже не змінились.

ВИСНОВКИ

Проведений педагогічний аналіз і дослідно-експериментальна робота дозволили зробити такі висновки:

1. Аналіз соціально-психологічної та психолого-педагогічної літератури свідчить про існування різних підходів у вивченні феномена лідерства. Багато науковців сходяться на думці і розуміють лідерство як прояв міжособистісного впливу у взаємовідносинах членів групи. Ми вважаємо, що лідер – це найбільш авторитетна особистість у групі, яка шляхом використання своїх особистісних якостей займає ключове положення у соціальних, моральних та інших ситуаціях, груповій діяльності. Лідер має значний вплив на групу, бере на себе відповідальність за прийняття важливих рішень.

– Молодший шкільний вік є сенситивним для формування означених якостей особистості, адже в цей період починається процес життєвого особистісного становлення; формування групових, колективних відносин та визначення своєї ролі у групі, колективі; формуванню означеного вміння сприяє використання проєктної діяльності в освітньому процесі початкової школи; формуванню позицій лідерства сприяє активність молодших школярів у ігровій, спортивній, естетичній, трудовій діяльності, громадській роботі, ініціативність у виконання разових і постійних доручень; у молодших школярів починають формуватися громадські погляди, критичність до інших, самооцінка, відбувається швидке оволодіння правилами моралі, виникають нові моральні почуття і потреби.

2. Спираючись на сутнісні характеристики, структуру і функції позитивного лідерства, нами визначені наступні критерії формування позитивних лідерських якостей: мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, поведінковий. Показниками критеріїв виступають складові лідерських якостей: ініціативність, гідність, відповідальність, повага,

справедливість.

На основі аналізу літератури розроблено та обґрунтовано три рівні сформованості позитивних лідерських якостей молодших школярів за визначеними критеріями і показниками: високий, середній, низький.

3. Доведено, що ефективність процесу формування позитивних лідерських якостей молодших школярів можна суттєво підвищити за дотриманням таких умов:

- впровадження проектної діяльності в освітній процес;
- участі дітей в учнівському самоврядуванні, проведенні класних та позакласних годин, факультативів, тренінгів; участі у творчій діяльності (гуртках, конкурсах, іграх);
- використання в освітньому процесі початкової школи завдань дискусійного характеру, що дають змогу обґрунтувати різні точки зору;
- урахування позицій школярів та стимулювання їхньої активності у спілкуванні та взаємодії з іншими під час бесід, дискусій, виховних заходів, формування в учнів навичок критично аналізувати суспільну думку, висловлювати власні думки.

Нами укомплектована система проектів, що складається з міжпредметного («Наше місто», «Математика на нашом столі»), творчого («Про що може розповісти бібліотека», «Рідкісні рослини та тварини нашого краю»).

В умовах дистанційног або змішаного навчання під час підготовки та роботи над проектом варто використовувати онлайн сервіси Google-документи, Онлайн-тести «На урок», Google - презентації та інші ресурси.

Експериментаьне дослідженн здійснювалось на базі Бахмацького ліцею №1 в ньому взяли учні 3-х класів у кількості 58 чол. : 3 А (експериментальна група – 28 учнів та 3 В (контрольна група) – 30 учнів. Для дослідження рівнів сформованості лідерських якостей, були

використані методики: Діагностика лідерських здібностей Е. Жарікова а Е. Крушельницького (для визначення рівня мотиваційного компонента), «Я – лідер», «Психогеометрія» (для дослідження діяльнісного компонента, спостереження), Опитувальник та спостереження під час рефлексії (для визначення когнітивного компонента). Середня оцінка за всіма критеріями давала уявлення про сформованість лідерських якостей молодших школярів.

Після завершення експерименту, як свідчить аналіз загального результату, в експериментальній групі спостерігалось суттєве підвищення відсотків дітей з високим рівнем сформованості лідерських якостей. Якщо на початковому етапі експерименту він відповідав 12,5%, то на заключному етапі зареєстровано покращення результату на 2,5%. Процентний показник, який характеризував на констатувальному етапі експерименту кількість дітей з середнім рівнем критерію 42%, після завершення експерименту став відповідати 46%. Після завершення експерименту зареєстровано також скорочення кількості учнів з низьким рівнем (на початку експерименту – 45%, після завершення експерименту – 37,5%). Це свідчить про високий виховний потенціал використання цілеспрямованих заходів в процесі формуванні позитивних лідерських якостей учнів початкової школи та дієвість обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми, зокрема, системного вивчення та узагальнення потребує проблема підготовки вчителя початкової школи до формування позитивних лідерських якостей молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 -теорія та методика виховання. Луганськ, 2012. 495 с.
2. Амонашвілі Ш.О. Духовна основа освіти. [Електронний ресурс] – Джерело доступу : [http : // gumanpedagog.org.ua](http://gumanpedagog.org.ua)
3. Андрєєва Г. М. Соціальна психологія [Текст]. Харків : Аспект-Пресс, 2008. 373 с.
4. Андрієнко Е. В. Соціальна психологія [Текст]: Підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2001. 368 с.
5. Аркадева А. В. Дослідницька діяльність молодших школярів [Текст]. Початкова школа: плюс до і після. 2005. № 2. С. 8-11.
6. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
7. Білик, В. проєктна діяльність – основа розвитку творчих здібностей молодших школярів. Початкова школа. 2013. № 5. С. 6–8.
8. Біліменко, Л. Актуальність та значущість проєктної діяльності. Початкова школа. 2011. № 6. С. 38–39.
9. Бондаревська Є. В. Суть і стратегії особистісно-орієнтованого виховання [Текст]. Педагогіка. 2001. №1. С.17-24
10. Бурковець В. О. Вправи для розвитку лідерських якостей молодших школярів. *Наука. Освіта. Молодь*: зб. матер. XV-ї Всеукр. наук. конф. студент. та молод. наук. (м. Умань, УДПУ ім. П. Тичини, 25 травня 2022 р.) Умань, 2022, Ч. 1. С. 65-69.
11. Бурковець В. О., Лимар Ю. М. Розвиток лідерських якостей молодших школярів засобами театралізованої діяльності. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми проблемами*: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар.

участю (м. Вінниця, ВДПУ, 17-19 листопада 2021 р.). Вінниця, 2021. Вип. 4. С. 224-227.

12. Бурковець В. О., Лимар Ю. М. Теоретичні основи розвитку лідерських якостей молодших школярів. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: зб. матер. II-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ніжин, НДУ, 21 жовтня 2021 р.). Ніжин, 2021. С. 16-19.

13. Вежевич Т. Е. Педагогічні умови розвитку лідерських якостей учнів : дис. ... кандидата пед. наук, 2001. 198 с

14. Волкова Н.П. Педагогіка. Київ : Вид. центр “Академія”, 2001. 576 с.

15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник Київ : Либідь, 1997. 430 с

16. Демченко, Л. В. проєктна діяльність – умова активізації пізнавальних мотивів. *Основи здоров'я*. 2013. № 3. С. 2–6.

17. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : практикум : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім “Слово”, 2012. 448 с.

18. Зайченко І.В. Педагогіка : навч. посіб. [для студентів вищих педагогічних навчальних закладів]. Чернігів, 2003. 528 с.

19. Заступець, В. проєктна діяльність. *Початкова освіта. Шкільний світ*. 2011. № 46. С. 26–28.

20. Каліберда, Л. проєктна діяльність у навчальному закладі. *Директор школи. Шкільний світ*. 2013. № 2. С. 42–45.

21. Киричук О.В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі. *Рідна школа*. 2001. № 12. С. 3 – 11.

22. Коджаспірова Г. М Педагогічний енциклопедичний словник [Текст]. Київ : Академія, 2001. 76 с.

23. Комар О. Навчання школярів з а інтерактивними методами. *Рідна школа*. № 5. 2006. С. 57 – 60

24. Концепція Нової Української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
25. Кретов Б. І. Типологія лідерства [Текст]. Соціально-гуманістичні знання. 2000. №3. С. 73-78.
26. Кричевський Р. Л. Динаміка групового лідерства [Текст]. Питання психології. 2020. № 2. С. 42-52.
27. Кричевський Р. Л. Мотивація групової приналежності і механізм висунення в позицію лідера. Нові дослідження в психології. 2019. №1 (20). С. 95-101.
28. Кричевський Р. Л. Про особистісний детермінант рольової структури лідерства [Текст]. Психологія вікових колективів. 2018. С. 92-94.
29. Кричевський Р. Л. Рижак М. М. Лідерство як структурний феномен. Психологія керівництва і лідерства в спортивному колективі. Харків : Віола, 2015. С. 30-37.
30. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки; Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2004. 41 с.
31. Левченко, В. проєктна діяльність в освітньому закладі. Директор школи. Шкільний світ. 2012. № 8. С. 1–8.
32. Луценко, Н. Формування ціннісних орієнтирів дітей та молоді шляхом реалізації проєктної діяльності. Шкільна бібліотека plus. 2012. № 3. С. 20–22.
33. Луцик Д. Проблема інтеграції навчально-виховного процесу в початкових класах, шляхи її розв’язання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Шляхи інтеграції навчально-виховної роботи в початкових класах”. Дрогобич, 2008. С. 5 – 8

34. Лучкін, О. І все ж таки... проєкт : проєктна діяльність у навчально-виховному процесі та управлінні. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2013. № 4. С. 25–29.
35. Люшин, М. О. проєктна діяльність громадсько-активних шкіл. Управління школою. 2012. № 10/12. С. 2–36.
36. Макарова О. А. Феномен лидерства в коллективе младших школьников. Молодой ученый. 2015. №7. С. 680-683.
37. Максименко С.Д. Психологічний супровід особистісного розвитку школяра. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 2. Кам'янець-Подільський : “Аксиома”, 2008. С. 3 – 11.
38. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153 – 161.
39. Мартинець, Л. А. проєктна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 3. С. 10–13.
40. Мартинець, Л. А. проєктна діяльність у професійному становленні особистості старшокласників. Виховна робота в школі. 2011. № 4. С. 42–55.
41. Менегетті А. Психологія лідера [Текст]. Київ : Генеза, 2001. 202 с.
42. Михайлишин Р. Метод проєктів у початковій школі як педагогічна технологія. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Вип. 30. С. 43-53
43. Мітлощ А. В., Маляко В. О., Бажанюк В. С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги : монографія Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 290 с.

44. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 3. 927 с.
45. Омельчук, Г. проєктна діяльність : розвиток пізнавальної активності та реалізація творчого потенціалу учнів. Початкова освіта. Шкільний світ. 2013. № 7. С. 12–13.
46. Онопрієнко, О. проєктна діяльність як засіб компетентісно орієнтованого навчання. Учитель початкової школи. 2013. № 1. С. 11–13.
47. Опанасенко Н. Особистісно орієнтований підхід у підготовці вчителя початкової школи в умовах кредитно-модульної системи навчання. Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини ; ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол.ред.) та ін. Умань : ПП Жовтий, 2011. Вип. 3.С. 325 – 333.
48. Пахомова Н. Ю. Метод навчального проєкту в освітній установі: посібник для вчителів і студентів педагогічних вузів [Текст]. Київ : АРТИ, 2008. 112 с.
49. Педагогічний словник: [Електронний ресурс] https://pidruchniki.com/pedagogika/slovník_pedagogichnih_terminiv
50. Пєскова І. В. Організаційно-педагогічні умови формування позитивних лідерських якостей у дітей: молодший шкільний вік. : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01, 2003. 184 с.
51. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник [для педагогів ринкової системи освіти]. Київ : Слово, 2014. 616 с.
52. Подмазін С. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”. Дніпро, 2006. 446 с.
53. Семенов А. А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2014. 220 с.

54. Слесик К.М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2002. 256 с.
55. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень : [довідкове видання] / уклад. : Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1018 с
56. Сучасний тлумачний словник: [Електронний ресурс]
<https://vivatbook.com.ua/ru/product/suchasniy-tlumachniy-slovník-ukrayinskoyi-movi-60-000-sliv>
57. Українська Академія Лідерства URL: <https://ual.ua/about/>
58. Уманський О. Л. Педагогічний супровід дитячого лідерства : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01, 2004. 318 с.
59. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ : “Академія”, 2002. 528 с.
60. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. Київ, 2010. 19 с.
61. Шевчук Л. М. Управлінсько-лідерські здібності молодших школярів: сутність та специфіка. Український педагогічний журнал, 2016. №4. С. 18-23

Додатки

Додаток А

Тлумачення поняття «лідер»

Автор	Визначення
Т. Буряк	«Член групи, який має вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети, володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне місце в структурі міжособистісних відносин і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей у найкращий спосіб».
А. Менегетті	«Це той, хто вміє розпізнавати «божественну пропорцію», пропорцію даної реальності, рухи відносин життєвої енергії від моменту до моменту, від ситуації до ситуації отримувати потрібну формулу для отримання переможного рішення. Він творчий творець формул життя, той, хто вирішує завдання загально існування».
А. Петровський, М. Ярошевський	«Найбільш референтна для групи особа щодо спільної діяльності, якийсь загальний для групи середній член міжособистісних відносин, що впливає на її ефективність».
Н. Мараховська	«Особистість, яка має цінний для групи потенціал, ініціює взаємодію членів групи, впливає на згуртування колективу».
І. Дригіна	«Людина, яка у відповідності до певної ситуації в групі втілює у своїй активності групові цінності, бере на себе відповідальність, максимально впливає на життєдіяльність групи, орієнтуючись на завдання поставлене перед групою; управляє організацією міжособистісних відносин і аналізує рішення поставлених завдань».
О. Евтихов	«Людина, яка користується найбільшим авторитетом, впливом у будь-якому колективі».
Ю. Аксененко	«Член угруповання, альянсу, бомонду, богеми, касти, мафіоклану, за яким самі учасники групи визнають пріоритет приймати досить відповідальні рішення в важливих ситуаціях-обставинах».
Д. Крек	«Це всі члени групи, тому що усі вони впливають на результати групової діяльності».
А. Іванова	«Соціальна роль певної особистості в групі, вона веде групу, організовує, планує, керує діяльністю групи, проявляючи при цьому вищий, ніж всі інші члени групи рівень активності».

Додаток Б

Тлумачення поняття «лідерство»

Автор	Визначення
А. Дяків	«Один з базових механізмів диференціації соціальної діяльності, який передбачає досягнення особливого (лідерського) положення певною особою (індивідуальне лідерство) або певною частиною групи (групове лідерство) відносно решти членів групи».
С. Кузнецов, А. Пахарев, М. Школяр	«Особливий вид міжособистісних взаємин, набір неординарних якостей і здібностей лідера. Його вплив є цілеспрямованим і непередбачуваним, характеризується тривалістю та динамічністю».
Девід Майерс	«Процес, за допомогою якого певні члени групи мотивують і ведуть за собою групу».
С. Самигін, Л. Столяренко	«Природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи».
Л. Уманський	«Явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому».
Д. Алфімов	«Вертикальний, знизу вгору, спосіб організації влади, тобто з погляду відносин підпорядкування та домінування; систему відносин усередині групи, що стимулює своє оточення до досягнення поставлених цілей».
Дж. А. Юкл	«Спрямування на досягнення максимального ефекту групової діяльності, на досягнення спільних цілей, на розв'язання проблем висунутих перед членами групи, з найбільшим економічним та соціально-психологічним аспектом».
В. Шеклтон	«Процес організації, планування та управління груповою діяльністю, при якому людина впливає на інших членів групи заради досягнення групової мети».
Н. Жеребова	«Засіб організації групової діяльності, спрямований на досягнення мети в найкоротший термін та з найбільшим ефектом».

Додаток В

Методика «Я - лідер»

(Є. Федоров, О. В. Єршомін, модифікована Т.А. Мироною)

Мета: оцінка комунікативних та організаційних умінь як вміння повести за собою, стати організатором і натхненником життя в колективі, вміння управляти собою, вміння розв'язувати проблеми, вміння впливати на оточуючих, вміння працювати з групою і т.д.

Інструкція: «Діти, вам пропонується відповісти на питання про особливості вашого вміння організовувати різні справи і особливості вашої особистості. Я буду читати номер ствердження і самоствердження. Ви повинні записати номер і навпроти нього свою відповідь.

Відповідь вибирається за шкалою можливих відповідей: повністю згоден - 4; скоріше згоден, ніж не згоден - 3; важко сказати - 2; скоріше не згоден, ніж згоден - 1; повністю не згоден - 0 ».

Оцінка результатів: Після заповнення відповідей необхідно підрахувати суму очок наступним якимось:

Щирість у самооцінці - № 8, 15, 22, 29, 34,36,41.

А - вміння управляти собою - № 1,9, 17, 25, 33,41.

Б - усвідомлення мети (знаю, чого хочу) - № 2, 10, 18, 26, 34,42.

В - вміння розв'язувати проблеми - № 3, 11, 19,27, 35,43.

Г - наявність творчого підходу - № 4, 12, 20, 28. 36,44.

Д - вплив на оточуючих - № 5, 13, 21, 29, 37, 45.

Е - знання правил організаторської роботи - № 6,14,22,30,38,46. Ж - організаторські здібності - № 7, 15, 23, 31,39,47.

З - вміння працювати з групою - № 8, 16,24, 32,40,48.

Якщо сума за якістю менше ніж 10, то якість розвинена слабо, і треба працювати над її вдосконаленням, якщо більше ніж 10, то рівень розвинення цієї якості середній або високий.

Визначення рівня розвитку лідерських якостей проводиться у відповідності до наведених нижче таблицею:

Рівень	Кількість балів
--------	-----------------

Високий	16-20
Середній	11-15
Низький	Менше ніж 10

Текст методики «Я-лідер»

1. Не гублюся і не здаюся у важких ситуаціях.
2. Мої дії спрямовані на досягнення зрозумілої мені цілі.
3. Я знаю, як долати труднощі.
4. Люблю шукати і пробувати нове.
5. Я легко можу переконати в чомусь моїх товаришів.
6. Я знаю, як залучити моїх товаришів у спільну справу.
7. Мені неважко домогтися того, щоб всі добре працювали.
8. Всі знайомі ставляться до мене добре.
9. Я вмю розподіляти свої сили в навчанні і праці.
10. Я можу чітко відповісти на питання, чого хочу від життя.
11. Я добре планую свій час і роботу.
12. Я легко захоплююсь новою справою.
13. Мені легко встановлювати нормальні відносини з товаришами.
14. Організуючи товаришів, намагаюся зацікавити їх.
15. Жодна людина не є для мене загадкою.
16. Вважаю важливим, щоб ті, кого я організую, були дружними.
17. Якщо у мене поганий настрій, я можу не показувати це оточуючим.
18. Для мене важливим є досягнення мети.
19. Я регулярно оцінюю свою роботу і свої успіхи.
20. Я готовий ризикувати, щоб випробувати нове.
21. Перше враження, яке я справляю, зазвичай хороше.
22. У мене завжди все виходить.
23. Добре відчуваю настрій своїх товаришів.
24. Я вмю піднімати настрій в групі моїх товаришів.
25. Я можу змусити себе вранці робити зарядку, навіть якщо мені цього не хочеться.
26. Я зазвичай досягаю, те чого прагну.
27. Не існує проблеми, яку я не можу вирішити.
28. Беручи рішення, перебираю різні варіанти.
29. Я вмю змусити будь-яку людину робити те, що вважаю за потрібне.
30. Я вмю правильно підібрати людей.
31. У відносинах з людьми я досягаю взаєморозуміння.
32. Прагну до того, щоб мене розуміли.
33. Якщо в роботі у мене трапляються труднощі, то я не опускаю руки.
34. Я ніколи не вчиню так, як інші.

35. Я прагну вирішити всі проблеми поетапно, не відразу.
36. Я ніколи не вчиняв так, як інші.
37. Немає людини, яка встояла би перед моєю чарівністю.
38. При організації справ я враховую думку товаришів.
39. Я знаходжу вихід в складних ситуаціях.
40. Вважаю, що товариші, роблячи спільну справу, повинні довіряти один одному.
41. Ніхто і ніколи не зіпсує мені настрій.
42. Я уявляю, як завоювати авторитет серед людей.
43. Вирішуючи проблеми, маю змогу використовувати досвід інших.
44. Мені нецікаво займатися одноманітною, рутинною справою.
45. Мої ідеї охоче сприймаються моїми товаришами.
46. Я вмю контролювати роботу моїх товаришів.
47. Вмію знаходити спільну мову з людьми.
48. Мені легко вдається згуртувати моїх товаришів навколо якої-небудь справи.

Додаток Г

Анкета для учнів

Підкресли або допиши необхідне.

1. Навчатися у школі мені:
 - а) цікаво;
 - б) не цікаво.
2. Мої улюблені предмети — це....
3. Виконуючи самостійну роботу, я:
 - а) відразу беруся до справи, працюю завжди швидко;
 - б) спочатку намагаюся зрозуміти завдання, старанно його обмірковую, а потім дію без вагань, швидко;
 - в) дуже довго міркую, як краще вчинити, відчуваю невпевнено;
 - г) завжди хвилююся, тому що ...;
 - ґ) відчуваю себе завжди спокійно, тому що
4. Найчастіше я:
 - а) не розумію мети роботи;
 - б) не розумію завдання;
 - в) не знаю, як його виконувати;
 - г) не вмію контролювати хід своєї роботи;
 - ґ) не знаю, як перевірити результат;
 - д) не вмію правильно розподілити час.
5. Як ви спілкуєтеся з однокласниками ...
6. Чи впевнено ти себе відчуваєш у класі:
 - а) так;
 - б) ні.
7. Які в тебе відчуття під час відповіді на уроці ...
8. Як тобі подобається працювати в класі:
 - а) самостійно;
 - б) в парах;
 - в) в групах.
9. Якби я був учителем, то таким учням, як я, допоміг ось у чому....

Додаток Г

Анкета для вчителів

1. Які інноваційні технології Ви запроваджуєте?
2. Чий досвід вивчаєте і впроваджуєте?
3. Які методи навчання Ви вважаєте ефективними?
4. Які матеріали з досвіду роботи Ви підготували до методичної скарбнички?
5. Які труднощі виникали у Вас в роботі?
6. Які інноваційні технології, інтерактивні методи, перспективний педагогічний досвід Ви хотіли б освоїти?
7. В яких формах методичної роботи шкільної і районної ланок виявляєте бажання підвищувати професійний рівень?
8. Що пропонуєте для піднесення ефективності методичної роботи в школі?
9. Найважливіші, на Ваш погляд, результати методичної роботи для Вашої школи:
 - розвиток особистості вчителя;
 - розвиток професійних якостей;
 - розвиток сучасного стилю педагогічного мислення;
 - розвиток потреби в педагогічній творчості;
 - розвиток потреби у виданні власних наукових надбань;
 - збагачення професійних знань;
 - динаміка успішності учнів.
10. Якою мірою школа заохочує учнів до участі у дослідницькій роботі, в олімпіадах, різних конкурсах тощо?

1	2	3	4	5
зовсім не заохочує				значною мірою
11. Як саме? _____

12. Як ви ставитися до методу проєктів?

13. На яких уроках застосовуєте?

14. Яку користь на практиці дають проєкти для учнів?

Додаток Д

Проект «Юний дизайнер 1»

Проект «Юний дизайнер 2»

Проект «Юний дизайнер 3»

